

Com sabem que hi ha un problema social?

Marcel Balasch Domínguez
Marisela Montenegro Martínez

P06/10052/01986

Índex

Introducció	5
1. Epistemologies positivistes: metodologies i tècniques per a l'estudi dels problemes socials	11
1.1. Introducció	11
1.2. Principis epistemològics	12
1.3. Institucions socials i problema social	14
1.4. Xarxes de conceptes	16
1.5. Un exemple d'identificació de problema social per mitjà del constructe qualitat de vida	20
2. Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat	22
2.1. Perspectives participatives	23
2.2. Per a què es defineix un problema social	24
2.3. L'empowerment i la definició d'un problema social	27
2.4. Com es defineix un problema social: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat	27
2.5. Qui defineix què és un problema social	30
2.6. En quines circumstàncies es defineix un problema social	32
3. La construcció social dels problemes socials: metodologies discursives per a entendre la construcció d'un cert fenomen com a problema	34
3.1. Mètodes d'anàlisi desconstruïus: anàlisi del discurs i anàlisi conversacional.	34
3.2. Desnaturalització, problematització i "problema social"	36
3.3. Poder i governabilitat	37
3.4. Un exemple de desconstrucció: el concepte de pobresa i desenvolupament	41
4. Coneixements situats: les condicions dignes de transformació	45
4.1. Coneixements situats	47
4.2. Definició d'allò digne de transformació	50
5. Constitució d'actors i redefinició de significats	55
5.1. Moviments de resistència global	56
5.2. Els moviments d'usuaris de drogues i els grups afins	60

Introducció

L'objectiu del present mòdul és il·lustrar com diferents perspectives –funcionalistes, participatives, socioconstruccionisme, situada i acció col·lectiva– responen a la pregunta de com sabem que hi ha un problema social. En aquest mòdul es veurà que les respostes generades, lluny de ser unívokes o consensuades, posseeixen grans diferències entre si.

Dues perspectives (funcionalistes i participatives) la responen, si bé ho fan amb diferències importants, ja que en la primera és el o la professional expert/a qui accedeix al coneixement sobre els desequilibris de la societat i, en la segona, la definició es dona en el diàleg entre professionals i integrants de la comunitat o col·lectiu amb qui es treballa. Unes altres dues perspectives (socioconstruccionisme i situada) critiquen la pregunta mateixa en comptes de respondre-la, ja que fa al·lusió a una realitat social que sembla estar donada per endavant, com si els problemes socials existissin independentment dels éssers humans; amb això s'obvien les relacions de poder que configuren la definició d'aquests problemes i que és necessari explicitar per a entendre el món d'una manera distinta a la dominant.

Finalment, la posició de l'acció col·lectiva no respon normativament la pregunta de com sabem que hi ha un problema social, ja que s'aboca a redefinir significats socials; és a dir, justament es dedica a construir explicacions alternatives a les tradicionals per mitjà de l'acció de col·lectius afectats directament per una situació que passen a considerar injusta.

Cadascuna d'aquestes perspectives i posicions es presentarà en un nucli de coneixement; d'aquesta manera, el mòdul es troba format per cinc nuclis que seran descrits breument a continuació, perquè podeu tenir una idea general dels continguts que s'abordaran i les seves relacions.

En el nucli de coneixement "Epistemologies positivistes: metodologies i tècniques per a l'estudi dels problemes socials" es defensa una perspectiva funcionalista. Es parteix, aleshores, del supòsit que els problemes socials són desequilibris en les formes d'organització social que incideixen negativament en una col·lectivitat.

Amb l'objectiu de millorar aquests desequilibris, estimulant el desenvolupament i bon funcionament de la societat, es torna especialment rellevant la producció de coneixement sobre aquesta. Això es porta a terme a partir del **mètode hipoteticodeductiu**, per a descobrir la realitat social de la manera més

objectiva possible. Per a aconseguir-ho, s'utilitza l'observació i el mesurament científic en l'operacionalització de constructes teòrics, la recollida de dades i la comprovació d'hipòtesis establertes prèviament.

L'estudi sistemàtic de les condicions de vida i els problemes socials, quan s'empren a partir de l'abordatge funcionalista, utilitza dos conceptes fonamentals: les **necessitats socials** i la **qualitat de vida**. El primer, que té el seu origen en la teoria de la motivació de Maslow, defensa que hi ha una jerarquia de necessitats compartides per una comunitat que, en no ser satisfetes, constitueixen un problema social que necessita una intervenció professional. El segon –qualitat de vida– es refereix al benestar físic, mental i social, tant individual com grupal, que s'operacionalitza en indicadors i es mesura per mitjà de tècniques especialitzades buscant conèixer els aspectes en els quals hi ha satisfacció i els factors en què s'ha d'intervenir.

Les organitzacions socials que han d'exercir com les principals encarregades de vetllar pel benestar social, d'acord amb aquesta perspectiva, són els **serveis socials**. Aquests busquen assegurar el benestar de tots els ciutadans i totes les ciutadanes, i diversos serveis de suport a persones que no poden rebre'ls del seu mateix entorn, o que en algun sentit no poden valer-se per si mateixos (infants, discapacitats, gent gran). Si bé és important reflexionar críticament sobre la funció normalitzadora i de control social que aquests serveis poden exercir, és necessari ressaltar i defensar la seva importància en aquests temps de progressiva reducció de la responsabilitat de l'Estat enfront dels drets socials de la població –a causa de l'adopció creixent del model neoliberal.

El nucli de coneixement "Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat" respon a una concepció conflictivista de la societat; és a dir, entén els problemes socials com a desigualtats estructurals que han de ser revertides a partir de la lluita de les persones oprimides per una societat justa.

Aquesta proposta acaba amb la concepció positivista, fonamentada en la necessitat de generar objectivitat, neutralitat i generalització dels resultats obtinguts. Per contra, es parteix del fet que el coneixement produït està intervingut pels subjectes que el produeixen, amb la qual cosa no hi ha neutralitat i es fa necessari posicionar-se políticament per mitjà del compromís amb les comunitats. Igualment, el coneixement ha de ser socialment rellevant per a contribuir a la transformació social. Aquesta importància social radica a ajudar a entendre com la situació de desigualtat estructural es reproduïx, per a així buscar maneres col·lectives de canviar-la.

Amb tal fi, i utilitzant fonaments marxistes, es proposa que una de les principals raons per les quals la dominació es manté és que en les nostres societats capitalistes es generen mecanismes de reproducció de la **ideologia** (procés pel qual es legitimen relacions de dominació) que dificulten o fins i tot impedeixen que les persones s'aixequin contra l'ordre social opressor i el transformin

radicalment. Per contra: en la major part dels casos la gent accepta, legítima o conviu amb formes quotidianes de dominació que percep com a immutables. D'aquest motiu es deriva que la transformació social comporti necessàriament un canvi en aquesta percepció.

Com podria ocórrer aquest canvi? Seguint aquesta perspectiva, el **diàleg** entre les persones afectades per una situació injusta (aquí denominats *agents* o *investigadors interns*) i els professionals compromesos amb aquesta causa (que serien els agents o investigadors externs) possibilita espais de reflexió i definició conjunta de què pot considerar-se un problema social i com es pot atacar. En aquest diàleg es discuteixen les condicions de vida i la insatisfacció que els integrants de la comunitat o del col·lectiu puguin tenir respecte a algunes d'aquestes condicions. En discutir, ocorre un procés gradual de mobilització de la consciència o **conscienciació**, en què les persones adopten una postura crítica respecte a la manera de funcionar dels mecanismes d'operació de la ideologia i com poden revertir-los per mitjà de l'acció col·lectiva.

Les perspectives que es basen en aquests supòsits, des d'ara seran denominades **perspectives participatives** –com la psicologia comunitària o l'educació popular, per exemple–, proposen el protagonisme dels membres de la comunitat en aquest procés. No obstant això, la seva postura oscil·la entre la importància de l'acció conjunta, dialògica, i la necessitat –que de vegades pot ser una miqueta impositiva– que "els/les altres", les persones de la comunitat, s'organitzin, revelin elements ideològics i "s'adonin" de la possibilitat de transformar la desigualtat. Veureu, aleshores, que en els diferents exemples i propostes teòriques hi ha diferents matisos de qui defineix què és un problema social i com ho fa, uns més dialògics/participatius i uns altres més dirigits.

En general es pot dir que aquesta perspectiva, a pesar que no es caracteritzi pel consens entre els autors i les autores, viu una transformació en aquest punt. Quan va començar –en la dècada dels seixanta i els setanta– com una contraposició forta a les sagnants dictadures que assolaven pràcticament tot Llatinoamèrica, es defensava de manera fefaent la necessitat de conscienciar-se sobre la realitat opressora i transformar-la. Posteriorment, no obstant això, l'ensulsiada del Mur de Berlín i la revolució epistemològica postmoderna, sumats a la revisió crítica d'errors comesos en les diferents experiències pràctiques, han portat a repensar algunes posicions inicials i a establir més horitzontalitat en les relacions entre comunitat i professional. Les disciplines participatives havien estat creades com una guia d'acció de l'*agent extern* per a ajudar a catalitzar la transformació social, però proposaven (i de vegades imposaven) el protagonisme dels *agents interns*; en percebre-ho, comencen a explicitar la necessitat d'escoltar més les persones de la comunitat, aprendre més d'elles i qüestionar les seves pròpies posicions. No obstant això, veureu que hi ha una gran diversitat d'accions i postures dintre de les perspectives participatives.

El nucli de coneixement "La construcció social dels problemes socials: metodologies discursives per a entendre la construcció de cert fenomen com a problema" respon a la postura socioconstruccionista, que entén els problemes socials com a construccions socials en contextos històrics, polítics i econòmics específics, i que s'interessa a comprendre com determinades explicacions del món es converteixen en objectives, donades o autoevidents.

Diferentment de les dues perspectives anteriors –funcionalisme i participatives–, el socioconstruccionisme no adopta una postura representacionista, la qual cosa significa que no parteix que hi ha una realitat externa a aquelles persones que observen el món, sinó que argumenta que aquesta realitat és construïda; per tant, no es regeix per criteris de veritat sinó per arguments polítics i ètics per a definir col·lectivament aquesta realitat.

D'aquesta manera, la definició del que és un problema social es fa en circumstàncies particulars que és necessari estudiar i **desconstruir** per mitjà de mètodes com l'anàlisi **del discurs** (investigació sobre els discursos que operen en un text i els recursos emprats per a construir-lo), l'anàlisi **conversacional** (que focalitza les converses com a procediment habitual amb què donem sentit a la nostra vida), l'anàlisi **retòrica** (ús de recursos lingüístics per a construir versions justificables sobre els esdeveniments del món) i els **procediments genealògics** (estudi de les pràctiques i discursos que legitimen socialment i històricament la constitució de les "veritats científiques" i els efectes de poder que generen).

Així, la idea mateixa de problema social és criticada, partint de la necessitat de desnaturalitzar i problematitzar el que tradicionalment s'entén amb el nom de *problema social*, especialment pels efectes de poder i **governabilitat** que aquestes definicions generen. Aquests dos conceptes –poder i governabilitat– es van heretar del filòsof francès Michel Foucault i s'utilitzen per a aprofundir en la manera com el coneixement produeix relacions de dominació, legitima discursos, construeix el que és o no un problema social.

Tal argument s'il·lustra amb un exemple crític sobre els efectes perversos que ha generat la noció de desenvolupament com a única alternativa a la pobresa (Flórez, 2001). El desenvolupament, en aquesta tesi, és vist com la creació generada pels països de l'anomenat *Primer Món* per a entendre i controlar econòmicament l'espai físic i social del que es coneix com a *Tercer Món*; en imposar-se el concepte de *subdesenvolupament*, que s'ha de superar per mitjà d'estratègies determinades per qui se suposa que ja va arribar al desenvolupament, es marginen o exclouen punts de vista i formes d'acció alternatius als hegemònics (Escobar, 1991). Això es pot il·lustrar amb metàfores respecte als països i poblacions "subdesenvolupades"; és a dir, amb formes de llenguatge que han passat a formar part de la nostra vida quotidiana i que són naturalitzades i obviades en el dia a dia.

L'argumentació del nucli de coneixement "Coneixements situats: les condicions dignes de transformació" respecte al que són o no problemes socials es basa en una crítica a les formes tradicionals d'intervenció, principalment les funcionalistes i, en algun grau, les participatives. Amb aquest fet la perspectiva situada es col·loca en una posició propera al socioconstruccionisme. Aquesta perspectiva afirma que la pregunta pels problemes socials remet a la idea que aquests **existeixen** en la societat. És a dir, és una qüestió que parteix d'una postura representacionista de la realitat, que obvia les decisions ètiques i polítiques amb les quals es construeix aquesta realitat o problema social. D'altra banda, la pregunta que dóna motiu a aquest mòdul pressuposa que els problemes es poden **conèixer**, estudiar i revelar, el que implica un **coneixement expert** que tingui al seu càrrec aquesta tasca; aquesta noció és àmpliament criticada per la perspectiva situada.

Igual que el construccionisme, aleshores, la perspectiva situada qüestiona el coneixement científic; això no obstant, com el seu focus és la intervenció (cosa que no és el cas socioconstruccionista), proposa crear alternatives concretes d'acció. En primer lloc, un problema social passaria a entendre's com allò que és digne de transformació per a un col·lectiu de persones. En segon lloc, la manera com aquestes persones qüestionen pràctiques dominants i creen opcions distintes a la dominació és, justament, articulant-se en connexions parcials (no eternes, ni constitutives d'una identitat fixa o immutable) per a canviar allò definit com a digne de transformació.

Amb la intenció d'articular-se per al canvi, aquesta perspectiva pren el concepte de **coneixements situats** de Donna Haraway (1995). El mateix critica tant l'objectivitat científica –que es pretén un coneixement legitimat sobre la "realitat"– com les postures relativistes, que defensen que no hi ha cap veritat absoluta i, amb això, assumeixen que totes les posicions són potencialment vàlides. Contràriament, els coneixements situats es refereixen a una **objectivitat encarnada**; és a dir, un coneixement produït des de posicions determinades pels "llocs" que ocupem en diversos espais socials. A partir d'aquest moment, només algunes veritats són possibles. El que s'articula és, justament, una xarxa de diferents coneixements situats o posicions sobre allò que és digne de transformació.

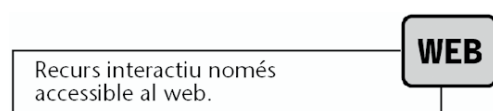
Finalment, el nucli de coneixement "Constitució d'actors i redefinició de significats" respon a la perspectiva de l'acció col·lectiva. Aquest text discuteix com s'erigeixen agents de canvi social que, a partir d'accions de reivindicació col·lectiva, alteren significats socials hegemònics. A partir de dos exemples, el dels moviments de resistència global i el d'un col·lectiu d'usuaris de drogues, s'il·lustra el procés de constitució del mateix agent col·lectiu de transformació social, i també les formes com canvien significats dominants en els seus contextos.

Tal transformació es proposa a partir de dos camins: la **definició** i la **redefinició de significats**. El primer, o la definició, és aquell que les persones afectades per una situació "creen" un problema social; és a dir, proposen com a problema alguna cosa que fins aleshores era vista com a natural. Per la seva banda, el segon –la redefinició– es refereix a com els protagonistes del canvi busquen transformar significats hegemònics a partir dels quals s'entén un cert fenomen com un suposat problema social.

Els **moviments de resistència global** es presenten com exemple del primer cas, ja que defineixen significats nous davant una situació que era vista com a natural: la **globalització capitalista**. Aquestes formes d'organització no s'han d'entendre com a parts d'un sol moviment, sinó com ens diversos que comparteixen la lluita enfront de la globalització i, al mateix temps, mantenen l'especificitat de múltiples lluites.

Al seu torn, els **col·lectius d'usuaris i usuaris de drogues** sorgeixen davant un context social caracteritzat per polítiques repressores i criminalitzadores de l'ús de substàncies il·lícites per a redefinir tant el fenomen del consum com les solucions possibles enfront d'aquest. Des de les seves posicions de subjecte com a usuaris perceben el consum de manera diferent de l'hegemònica i avaluen la necessitat de transformar els significats dominants, per a això organitzen accions i en sospesen les oportunitats i els obstacles.

Perquè podeu tenir un resum de totes les perspectives i comparar-les, a continuació us presentem un quadre comparatiu de les diverses respostes a la pregunta de com sabem que hi ha un problema social:

Resum

Aquest mòdul té per objectiu mostrar l'heterogeneïtat d'actors i maneres com s'identifiquen els problemes socials d'acord amb les perspectives i posicions estudiades.

Dues perspectives –funcionalisme i participatives– responen què és un problema social pressuposant una realitat externa que és problemàtica, però per a la primera qui defineix el problema és el professional i, per a la segona, el diàleg entre professional i afectats.

Unes altres dues perspectives, socioconstruccions i situada, critiquen la pregunta mateixa. La primera desconstrueix quin ens va dur a pensar així i la segona proposa alternatives d'articulació. La posició d'acció col·lectiva redefeix significats socials.

1. Epistemologies positivistes: metodologies i tècniques per a l'estudi dels problemes socials

Fins ara hem revisat els fonaments teòrics de la perspectiva funcionalista i com els problemes socials són entesos en tant que col·lectius que són disfuncionals respecte del sistema social. En aquest nucli estudiarem el marc general i els fonaments epistemològics d'aquesta teoria, el paper que assigna tant als serveis socials com a altres institucions socials encarregades de pal·liar els problemes socials i el desenvolupament d'una xarxa de conceptes teòrics i indicadors mitjançant els quals s'aproxima al coneixement de què és un problema social. Es finalitzarà amb un exemple d'identificació d'un problema social per mitjà del concepte de qualitat de vida.

1.1. Introducció

Des de la perspectiva funcionalista, com hem vist en el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials", és rellevant poder situar, descriure, estudiar i diagnosticar els problemes socials que es presenten per mitjà de diferents demandes socials i desenvolupar formes efectives de combatre'ls. Com veurem a continuació, les definicions sobre problemes socials emfatitzen que el diagnòstic s'ha de portar a terme a partir dels criteris objectius de situacions que podrien o haurien de ser canviades.

Un problema social sorgeix quan hi ha condicions o pràctiques que comporten una falta d'harmonia amb els valors socials d'una societat determinada (Clemente Díaz, 1992).

Hi ha problemes socials davant d'un desequilibri en les formes d'organització social que té efectes negatius en persones, col·lectius o en el conjunt de la societat i, a més, quan la seva competència apel·la a la responsabilitat col·lectiva (Casas, 1996).

Com a problemes socials s'estudien, per exemple, la mendicitat infantil (Barriga et al, 1998), la immigració (Martínez, 1998) o l'exclusió social (Casas i Codina, 1998), entre altres.

En la literatura especialitzada es descriuen diferents condicions en què sorgeixen els problemes socials. Condicions com la desviació de certs grups socials pel que fa a les normes majoritàries, la transformació o evolució d'unes pràctiques socials determinades, els desacords pel que fa a les regles de convivència o els conflictes de valors i interessos entre grups, són raons per les quals poden sorgir problemes socials (López Cabanas i Chacón, 1997; Clemente Díaz, 1992). Per tant, no s'hi inclou necessàriament que les persones o grups afectats directament per aquest problema ho defineixin com a tal; més aviat aquesta

Vegeu també

Sobre la perspectiva funcionalista, podeu consultar el nucli de coneixement "L'enfocament funcionalista: els problemes socials són producte de disfuncions" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

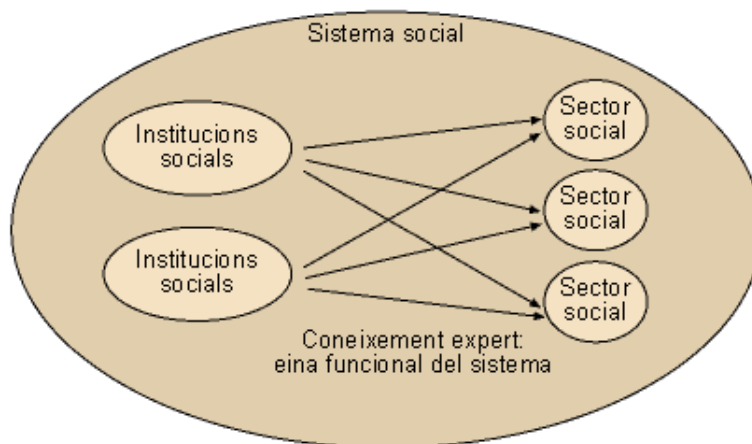
definició parteix de l'assumpció que és possible, per mitjà de mètodes diferents de l'opinió mateixa de les persones afectades, situar en quin moment i lloc es produeix un desequilibri o falta d'harmonia amb els valors d'una societat.

La referència als criteris objectius per mitjà dels quals es pot situar un problema social apel·larà a la possibilitat d'estudi d'aquests criteris a partir dels mètodes d'observació i mesurament científic, així aquests criteris seran validats com a formes de descobriment de la realitat.

1.2. Principis epistemològics

Ja hem vist que des de la perspectiva funcionalista, a pesar que és el mateix sistema qui regula o reajusta els desequilibris produint-se per aquest motiu el canvi social, s'entén que el coneixement de com està organitzat, quina funció ocupa cadascuna de les parts i la identificació d'aquelles que són disfuncionals respecte a un sistema particular, és **una eina funcional**. El coneixement serveix com a guia per a la identificació i l'acció en els problemes socials. Per tant, serà imprescindible disposar dels recursos i els mitjans, i també de les tècniques i la metodologia necessàries per a poder arribar a un coneixement objectiu del sistema social.

Esquema

El funcionalisme atorga un paper rellevant al coneixement d'una societat, ja que això farà possible emprendre accions encaminades a millorar-ne el desenvolupament i el funcionament

El paper assignat al coneixement com a eina funcional al sistema assumeix els pressupòsits epistemològics del **positivisme**, acceptant la validesa de la concepció **hipoteticodeductiva**. És a dir, es formulen unes prediccions o hipòtesis i es comprova, ulteriorment, si les dades recollides les verifiquen.

En la pràctica d'investigació aquests fonaments epistemològics es tradueixen en la formulació de l'objecte d'investigació, establiment d'hipòtesi i **operacionalització**.

L'operacionalització dels constructes teòrics consisteix en el següent:

- L'aclariment i concreció d'aquests constructes teòrics.
- La formulació de tècniques que permetin mesurar aquests constructes.
- Per a aconseguir operacionalitzar aquests constructes s'estableixen les dimensions o aspectes rellevants que engloben.
- Per a cada dimensió se selecciona una sèrie d'indicadors que mostrin l'extensió que arriba a la dimensió.
- A cada indicador, se li assigna un pes o valor d'acord amb la seva importància.
- A partir d'aquests valors es confecciona un índex, una mesura comuna que agrupi diversos indicadors en una dimensió conceptual operacionalitzada numèricament.

La concepció hipoteticodeductiva del coneixement procedeix de l'operacionalització de constructes teòrics, extracció de dades i comprovació d'hipòtesis.

Els indicadors són, per tant, una traducció numèrica, operacionalitzada, d'aquells constructes extrets de revisions teòriques i configuren un marc descriptiu o interpretatiu d'un fenomen social.

Exemple

Els indicadors només representen aproximacions, en termes de probabilitat al concepte que defineixen, atès el caràcter de generalitat i abstracció que comporta qualsevol concepte. Així, per exemple, si volem investigar la delinqüència i prenem com a únic indicador les "detencions policíiques", s'incorre en una inexactitud respecte al concepte que es vol indicar. Es podrien haver comès actes delictius sense que aquests haguessin desencadenat una detenció policíica, i al revés, una persona podria haver estat detinguda sense incórrer en cap acte delictiu. Per a resoldre, o millor dit, prevenir la falta de validesa en els indicadors es proposa l'operacionalització múltiple utilitzant el major nombre d'indicadors possibles, recolzant-se en investigacions prèvies. Posteriorment es decidirà quins s'han d'eliminar perquè no són significatius per a mesurar una dimensió concreta.

Reflexió

Encara que en mòduls posteriors tornarem a incidir en aquest aspecte, fixeu-vos que atès que el concepte està legitimat en tant que constructe teòric, des d'aquesta perspectiva difícilment se'n qüestionarà la pertinència. En tot cas es reformularà la selecció dels indicadors per a augmentar la validesa de l'operacionalització del constructe. En l'exemple que hem proposat, la delinqüència té validesa, en tant que constructe avalat teòricament i funciona com a priori. Així, des d'aquesta perspectiva no és

Contingut complementari

Com veurem en els pròxims apartats més detalladament, amb *qualitat de vida* o *necessitats socials*, es tracta d'operacionalitzar aquests conceptes extrets de revisions de textos teòrics per a comprovar hipòtesis en contextos socials específics.

possible qüestionar el constructe teòric "delinqüència", per exemple, pels efectes que pugui generar en criminalitzar certs col·lectius de persones.

Les investigacions funcionalistes centrades en l'àmbit dels problemes socials han desenvolupat la majoria dels seus treballs sobre uns constructes teòrics determinats comuns. El Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) inclou com a conceptes vinculats a l'àmbit dels problemes socials: la *pobresa*, la *desigualtat*, les *drogoaddiccions*, la *delinqüència*, els *problemes urbans* i els *problemes d'habitatge*.

Activitat

Escolliu algun dels constructes teòrics que el CIS considera vinculats a l'àmbit dels problemes socials i seleccioneu 3 indicadors que poguessin operacionalitzar-los.

Reflexió

Fixeu-vos de quines maneres, en el procediment que heu seguit per a seleccionar els indicadors, ha estat necessari assumir a priori la legitimitat dels constructes teòrics i els fonaments de l'epistemologia positivista. Ja hem vist en el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials" com des de la perspectiva socioconstruccionista, s'emfatitza la naturalesa socialment construïda dels significats que compartim i l'aposta pel qüestionament d'allò que ens és donat com a evident.

1.3. Institucions socials i problema social

L'objectiu d'aquest apartat és conèixer els principis bàsics dels serveis socials per tal de mostrar les connexions i vinculacions entre aquests serveis i la perspectiva funcionalista respecte a la pregunta: com sabem que hi ha un problema social?

Si, com hem vist el coneixement objectiu de la realitat social és fonamental per a guiar l'acció en l'àmbit dels problemes socials, per al funcionalisme les institucions socials, tant els serveis socials com les ONG, les associacions i els grups de suport, ocupen un lloc privilegiat, en tant que centres des d'on emergeix aquest coneixement. La presència de científics i experts en aquestes institucions, amb capacitat per a establir quan som davant d'un problema social i quines mesures s'han de prendre, assegurarà la pertinència i legitimitat d'aquestes accions.

Hi ha autors com López Cabanas i Chacón (1997) que suggereixen que els **serveis socials** substitueixen la buidor que s'ha creat en les societats contemporànies pel que fa a tenir cura de les persones que de vegades no es poden valer de si mateixes, com per exemple infants, gent gran o discapacitats que tradicionalment els cuidaven les famílies i el "suport natural" dels grups socials i comunitaris. Atès que en les societats contemporànies els vincles familiars i comunitaris s'han afeblit per factors socials com per exemple l'ocupació femenina o les migracions fora de les comunitats d'origen, entre altres, és necessari que la societat mateixa creï mecanismes institucionals per a atendre aquestes persones a partir de serveis especialitzats.

Per tant, en les conceptualitzacions sobre els serveis socials, des d'aquestes perspectives, s'afirma que tenen per objecte cobrir necessitats humanes en les situacions de mancances i que contribueixen al benestar i al desenvolupament dels individus i dels grups en la comunitat i en l'entorn social. I també a l'aplicació de correctius a les desigualtats que es creen en el marc de les relacions socials, sobre la base dels drets dels ciutadans en el marc de l'Estat.

El rang de les necessitats que atenen es defineix en relació amb altres serveis i prestacions que són promoguts des de l'Estat. Els serveis socials s'encarreguen d'aquelles necessitats de les quals no se n'ocupen les funcions socials de sanitat, educació, ocupació, habitatge i prestacions econòmiques, i que revesteixen una particular gravetat per a qui les pateix o per al manteniment o legitimació de la societat. A més, en aquest entramat d'institucions, els serveis socials estan delimitats per un marc legal i institucional en què ja estan definides de manera general les funcions que s'han de complir. Aquest marc, a l'Estat espanyol, és definit en les diferents comunitats autònomes i ajuntaments per la seva competència autonòmica i municipal.

A manera d'exemple de com els serveis socials, en la seva organització i objectius, assumeixen els principis teòrics del funcionalisme, presentem un extracte de la llei per a Catalunya de serveis socials del 27 de desembre de 1985 (citada per Corral, Díaz i Sarasa, 1988).

Els serveis socials han de:

- a) Garantir i facilitar a tots els ciutadans l'accés a aquelles prestacions i serveis que tendeixin a afavorir un desenvolupament lliure i ple de la persona i dels col·lectius en la societat, especialment en casos de limitacions i manques.
- b) Promoure la prevenció i l'eliminació de les causes que condueixen a la marginació.
- c) Aconseguir la integració de tots els ciutadans en la societat i afavorir la solidaritat i la participació ciutadana.
- d) Exercir una gestió administrativa coordinada dels serveis socials.

Una definició dels serveis socials que es completa amb el que s'ha dit fins ara és la presentada pel Consell d'Europa (1980, citat per Luque, 1988), que afirma que els serveis socials són:

tots els organismes que tenen per missió aportar una ajuda i/o assistència a individus, grups o comunitats a fi de facilitar-los la integració en la comunitat; s'exclouen els serveis que s'ocupen únicament d'assegurar un cert nivell de vida per mitjà de l'atribució de prestacions en diners o en espècie. (Luque, 1988: 18)

Per la seva banda, Roda defineix els serveis socials com

l'organització política, tècnica i administrativa municipal que actua com a garant del dret dels ciutadans als drets socials, remoyent per a això els obstacles que es localitzen en la persona o en la comunitat i dificulten o impedeixen la participació-implicació en la resolució d'aquests obstacles. (Rueda, 1998: 296)

Aquestes accions són promogudes, d'una banda, pels organismes de l'Estat encarregats d'assegurar el benestar de tota la ciutadania i de les accions reguladores que proveeixen de diversos serveis de suport a les persones que no poden rebre'ls del seu propi entorn; i, d'una altra, per les iniciatives socials organitzades (gremis, mútues, etc.).

Els serveis socials s'encarreguen de promoure les accions per al benestar social de les persones en el context de les seves comunitats i, a més, d'aquells individus o grups que, per alguna raó, necessiten cures "especials". Els serveis socials es defineixen com "les prestacions d'acord amb necessitats especials de la infància i la família, la joventut, persones ancianes, la gent amb discapacitats, els efectes de toxicomanies, minories ètniques i d'altres, minories i marginats inespecífics". (Casado, 1994: 37).

No es busca la transformació de la societat en la seva totalitat, sinó pal·liar els efectes que tenen les societats industrials i post industrials sobre els diferents col·lectius, i d'aquesta manera, ajudar a resoldre les necessitats i expectatives de canvi d'individus, grups i col·lectius. Les institucions socials, per tant, tenen una funció tant de protecció com de control social en el sentit de normalització i adaptació de les persones als seus mitjans comunitaris (Casas, 1996: 31).

Reflexió

Si bé el paper normalitzador i de control social que les institucions socials han ocupat ha estat posat de manifest i qüestionat per diversos autors (Foucault, Rose), és necessari introduir aquí una puntualització. La conjuntura sociopolítica que vivim actualment, amb el desmantellament de l'estat del benestar i la progressiva privatització dels serveis socials ha implicat una reducció de la responsabilitat de l'Estat pel que fa als problemes socials, repercutint negativament en diversos sectors de la població.

Els serveis socials atenen i prenen mesures per a resoldre o millorar alguns dels problemes socials a escala comunitària i de col·lectius específics. Per tant, un dels conceptes associats al dels serveis socials és el de *problema social*.

1.4. Xarxes de conceptes

Per a la perspectiva funcionalista és necessari, com hem vist, l'estudi sistemàtic de les condicions de vida de les persones per a detectar les seves problemàtiques. En la literatura especialitzada en problemes socials de la perspectiva funcionalista es treballa des d'una xarxa de conceptes que són pilars en les comprensions de la realitat social. A continuació abordarem dos conceptes fonamentals vinculats a l'estudi dels problemes socials: necessitats socials i qualitat de vida.

Necessitats socials

El concepte de *necessitats* és una noció relacionada amb la de *problema social*, encara que es refereix a les coses que són precises per a la vida de les persones en les societats actuals. Per tant, té una connotació més universal, com per exemple quan s'al·ludeix a les necessitats humanes. No obstant això, també

en la literatura apareix el concepte de *necessitats socials*, el qual considera el caràcter històric i social de les necessitats que en certs moments i contextos són definides així.

El concepte de *necessitats humanes* té el seu origen en la teoria de Maslow, que podem sintetitzar seguint a Setién (1993) de la manera següent:

- Les motivacions són aspectes inherents a la condició humana. La gratificació de les necessitats que comporten aquestes motivacions és un dret humà.
- Les necessitats són metes amb caràcter motivacional que condicionen una sèrie de desitjos i conductes instrumentals.
- Hi ha dues categories de necessitats. Les bàsiques o de supervivència, que són universals, i les de desenvolupament.
- Les necessitats depenen de cada context cultural i presenten una estructura jeràrquica segons la qual fins que no se satisfan les bàsiques no es manifesten les necessitats de nivell superior.
- Les necessitats bàsiques són: les fisiològiques, de seguretat, de pertinença a un grup o col·lectivitat i d'estima.

Aquest concepte ha estat desenvolupat posteriorment i s'ha parlat de **necessitats socials**. Es tracta de reconèixer com la insatisfacció d'una necessitat arriba a convertir-se en un aspecte que comparteix una comunitat o un col·lectiu específic de persones. Quan és possible determinar que certes necessitats no estan sent satisfetes en un grup determinat de persones podem dir que som davant d'un problema social.

Per a poder portar a terme la delimitació d'aquelles necessitats socials que no són satisfetes, des de la perspectiva funcionalista, se segueixen determinats models i criteris que podem sintetitzar seguint a Bradshaw (1972) de la manera següent:

- 1) **Necessitat normativa:** Es defineix la necessitat mitjançant l'establiment de valors normatius per part de l'expert.
- 2) **Necessitat percebuda:** Es defineix la necessitat mitjançant procediments d'obtenció d'informació dissenyats per a reconèixer les necessitats en una població determinada.
- 3) **Necessitat expressada:** En aquest cas la necessitat es pot identificar atenent als comportaments de les poblacions. Aquests comportaments es po-

den mostrar en les llistes d'espera de determinats serveis socials o bé en el volum de les demandes per a accedir a uns serveis específics.

- 4) **Necessitat comparativa:** Es defineix la necessitat comparant la situació entre dos tipus de població: la que és objectiu de la investigació respecte a les seves demandes i la d'un altre grup amb característiques similars.

És comuna, en les investigacions sobre necessitats socials, la intersecció dels quatre tipus d'avaluació de la necessitat, per a disminuir els possibles biaixos en la investigació.

Des dels serveis socials a l'Estat espanyol es manifesta un èmfasi especial en:

- 1) La necessitat d'accés a recursos per part de tota la ciutadania per a permetre la igualtat d'oportunitats per a les diferents persones.
- 2) La necessitat de convivència per a la realització personal, en els casos de les ajudes a domicili i allotjament alternatiu.
- 3) Les necessitats d'integració social per a la superació de la marginació social.
- 4) La necessitat de solidaritat social per a prevenir les desigualtats i discriminacions socials (López Cabanas i Chacón, 1997).

Les necessitats que intenten satisfer els serveis socials, d'acord amb els supòsits teòrics exposats anteriorment, són les d'integració social de les persones, la prevenció de l'exclusió social de persones en situacions de risc i la distribució de recursos materials, socials i culturals als col·lectius amb menys oportunitats. Es creen mecanismes per a cobrir les necessitats d'aquests col·lectius i per a sensibilitzar la resta de la comunitat cap a la integració de tots els seus membres.

El concepte de necessitats socials estableix que podem identificar problemes socials com ara l'exclusió, la marginació o la pobresa, entre altres, en la mesura que aquests fenòmens impedeixen cobrir les necessitats bàsiques o de nivell superior de certes persones o col·lectius.

Qualitat de vida

Les maneres d'atendre aquestes problemàtiques socials i necessitats dels usuaris dels serveis socials, des de la perspectiva funcionalista, es fa també en relació amb la manera com ha de ser la vida de les persones, a quins recursos mínims ha de tenir accés cadascú per a una vida satisfactòria. Un dels conceptes més utilitzats per a descriure aquest estat és el de **qualitat de vida**.

El concepte de *qualitat de vida*, segons Casas (1996), ha evolucionat des del concepte de *nivell de vida*; aquest últim és més restringit que l'anterior. Per a ell, la *qualitat de vida* inclou nocions relacionades amb el **benestar psicològic**, la **qualitat ambiental**, la **promoció social**, la **participació social** i l'**autorealització**; és a dir, que inclou tota una sèrie de valors de la vida de les persones en un sentit global; no solament els aspectes econòmics o materials, sinó també l'àmbit social (xarxes sociafektives) i cultural (accés a l'educació o al consum i/o participació en activitats artístiques) i, alhora, l'intent d'evitar situacions valorades negativament com les malalties, la mortalitat prematura i la possibilitat d'involucrar-se en processos criminals.

Tot això implica no solament la satisfacció de les necessitats mínimes de subsistència sinó també aquelles relacionades amb les aspiracions i percepcions subjectives de les persones i dels grups socials a què pertanyen.

Entenem per *qualitat de vida* una mesura formada per benestar físic, mental i social, tal com ho percep cada individu i cada grup, i de felicitat, satisfacció i recompensa. (Levi i Anderson, 1980: 6)

La definició de Levi i Anderson matisa el concepte de nivell de vida, interpretat mitjançant indicadors que remetent únicament a les condicions de vida de les persones, i incorpora la percepció individual i/o grupal de les necessitats, expectatives i capacitats que conformen la qualitat de vida. Campbell (1981) suggereix, seguint amb el que s'ha dit, quatre dimensions fonamentals per a avaluar el constructe *qualitat de vida*: **felicitat**, **afectes i emocions positives i negatives**, **satisfacció vital** i **estrès vital**.

El concepte de qualitat de vida és multidimensional i, generalment, és desglossat en diferents components per a avaluar-lo.

Se sol recórrer a seleccionar un conjunt ampli d'àrees de la vida, que comprenen gairebé totes les esferes de la vida individual i col·lectiva de la societat, i per mitjà de les quals pot captar-se globalment la qualitat de vida. (Setién, 1993: 62)

Segons López Cabanas i Chacón, (1997), hi ha un acord relatiu en quines són les àrees que es prenen en compte en aquest concepte: salut, educació, treball, activitats de temps lliure, situació econòmica, entorn físic i social, vida familiar, habitatge, veïnat, comunitat, justícia i delinqüència, transport i comunicacions, política i religió. Aquestes àrees s'estudien incorporant criteris com el de satisfacció i percepció i es mesuren mitjançant indicadors que es defineixen per a cadascun dels components que s'avaluen.

La importància de l'avaluació de la "qualitat de vida" resideix a produir registres sobre com viuen les persones i prendre accions (intervenir) per a millorar aquesta qualitat de vida; és a dir, aconseguir que les persones es trobin satisfetes en cadascun dels àmbits que s'han definit com a importants i els nivells de recursos que s'ha de tenir en aquests àmbits.

El constructe qualitat de vida considera tant les necessitats com les preferències, i també els recursos de grups o persones per a identificar els problemes socials.

Operacionalització del constructe qualitat de vida

En la literatura especialitzada en l'operacionalització del constructe qualitat de vida podem establir la classificació, en parells oposats, de tipus d'indicadors següent:

- Positiu: Com més augmenta el seu valor, més gran és la qualitat de vida. Per exemple, esperança de vida.
- Negatiu: Com més disminueix el seu valor, més gran és la qualitat de vida. Per exemple, exposició als contaminants atmosfèrics.
- Indicadors comparatius: Es considera òptim un valor d'un grup que es converteix en normatiu i la resta ha d'arribar a aquest valor.
- Indicadors normatius: Es considera com a òptim un valor mínim prefixat i a partir d'aquest es defineixen els grups.
- Indicadors objectius: Es refereixen a les condicions materials de vida.
- Indicadors subjectius: Es refereixen a la percepció i avaluació de les persones o grups d'aquestes condicions de vida.

1.5. Un exemple d'identificació de problema social per mitjà del constructe qualitat de vida

Amb el propòsit d'exemplificar l'ús de constructes teòrics i la seva operacionalització en la identificació de problemes socials, sintetitzarem a continuació una proposta d'investigació sobre qualitat de vida en malalties dermatològiques (Koo, 1996).

Segons aquest autor, les malalties dermatològiques com la psoriasi poden ocasionar com a conseqüència, entre d'altres aspectes de la possible desfiguració estètica, fortes repercussions en la qualitat de vida. Per a avaluar les possibles repercussions de patir aquestes malalties en la qualitat de vida dels malalts es proposa fer qüestionaris i escales de mesura de qualitat de vida específics per a aquests trastorns. L'autor elabora un qüestionari específic per a avaluar la qualitat de vida en persones malaltes de psoriasi (Psoriasis Quality of Live Questionnaire).

Per a això s'estableixen una sèrie factors psicosocials associats a la qualitat de vida seleccionant múltiples indicadors per a cada factor. Finalment es dissenya un qüestionari que mesuri el pes de cadascun dels factors en la incidència en la qualitat de les persones malaltes.

Aquesta investigació conclou que la incidència d'aquestes malalties en la qualitat de vida s'expressa principalment en els factors següents:

- **Factors emocionals:** estar cohibit, vergonya, impotència, enuig, estigmatització i problemes d'acceptació social.
- En el factor '**la psoriasi fa que l'aspecte físic sigui desagradable**': pressió davant de les mirades o preguntes, sensació d'estar brut, pressió perquè d'altres poden excloure'l o evitar-lo.
- **Factors de la vida quotidiana:** anar a una piscina, platja o gimnàs, usar vestit de bany, anar a la perruqueria, activitats sexuals, parlar en públic, encaixar la mà...

Aquesta investigació mostra la rellevància de crear instruments de mesura de la qualitat de vida adaptats a un fenomen específic com les malalties dermatològiques, ja que permet conèixer aquelles dimensions o factors de la qualitat de vida sobre les quals serà necessari intervenir, per a poder incrementar-la. La investigació conclou, per tant, que aquestes malalties tenen efectes significatius en la disminució de qualitat de vida dels malalts i assenyala aquells factors en què té més incidència.

Resum

El desenvolupament de tècniques i mètodes objectius permet establir els criteris per a definir certes condicions com a problema social i són una eina funcional del sistema.

Les institucions socials disposen de persones especialitzades en la investigació i coneixement dels problemes socials

En la investigació sobre problemes socials es procedeix mitjançant l'operacionalització de constructes teòrics com la qualitat de vida o necessitats socials.

2. Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat

En el nucli de coneixement "Epistemologies positivistes: metodologies i tècniques per a l'estudi dels problemes socials" es van estudiar les maneres com les perspectives funcionalistes investiguen, mitjançant diferents conceptes i mètodes, quan sorgeixen i com es manifesten diferents problemes socials. En aquest nucli veureu una de les respostes que des de les **perspectives conflictives** es donen a la pregunta de com sabem que hi ha un problema social.

Com es va veure en el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials", les perspectives conflictivistes consideren que la societat actual està estructurada sobre la base de relacions d'explotació i dominació. En aquestes relacions, mentre certs grups socials es veuen obligats a vendre la seva força de treball, d'altres –amos dels mitjans de producció– extreuen guany de la força productiva dels primers. Per mitjà de diversos mecanismes jurídics i ideològics aquesta situació es perpetua, reproduint les relacions asimètriques de poder que permeten que el sistema capitalista continuï existint.

Avui en dia no es pot proposar una distinció tan nítida entre dues classes socials contraposades, que serien la burgesia (que gaudeix dels mitjans de producció) i el proletariat (que ven la seva força de treball). Per exemple, els gerents de les transnacionals, encara que dirigeixin moltes persones i guanyin molt diners, són treballadors assalariats i no patrons. Igualment, el futbolista internacional que neix en una *favela* i es fa famós és una espècie d'esclau milionari, que ja no és més de la classe treballadora, però treballa per un sou i no és amo dels mitjans de producció. Així, el concepte de classes socials postulat per Karl Marx s'ha fet més complex. És necessari situar aquest autor en el seu context històric: en el segle XIX, quan ell va escriure la seva obra, hi havia una convergència entre el que posseïa els mitjans de producció i qui dirigia les institucions econòmiques i polítiques de la societat. Actualment no hi ha necessàriament aquesta convergència.

Els problemes socials no s'entenen com un producte dels desequilibris socials –tal com hem vist en la perspectiva funcionalista– sinó que, per contra, són la conseqüència de les asimetries presents en la societat, les quals generen diverses formes d'exclusió social.

A partir d'aquest diagnòstic de la societat actual, les perspectives conflictivistes assumeixen que és necessari buscar el canvi social, ja que parteixen de la idea que vivim actualment en un sistema social injust que genera desigualtats creixents entre les persones; per tant, és necessari emprendre accions que qüestionin i incideixin en la transformació d'aquest sistema.

Prenent com a marc de comprensió la concepció conflictivista de la societat, en aquest nucli de coneixement es mostrarà el que proposen les **perspectives participatives** d'investigació/intervenció per a definir què és un problema social. La importància d'aquestes perspectives rau en el fet que constitueixen un

Vegeu també

Podeu consultar les perspectives conflictivistes del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials" en el nucli de coneixement "La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials".

dels espais socials en els quals es poden qüestionar valors i significats dominants, proposant articulacions entre teoria i pràctica per a transformar la realitat en contextos locals.

Per a articular la teoria i la pràctica per mitjà de propostes concretes, com es proposa des de la concepció conflictivista de la societat, es discutirà per a què es defineix un problema social, per què es defineix, com es defineix, qui ho fa, com i on. Per tant, s'il·lustrarà la relació entre el concepte d'ideologia –entès com les maneres com certs continguts de consciència es tornen dominants en una estructura social determinada– i el concepte de **conscienciació** –que implica la capacitat de resposta crítica a aquestes formes ideològiques de consciència.

També es veurà com el **diàleg** –entre equips interventors i persones de les comunitats o col·lectius específics– emmarcat en aquestes perspectives, es proposa com una forma de coneixement vàlid de la realitat i de creació de pensament crític. Per mitjà dels processos dialògics s'arriba a definir quins són els problemes socials que afecten un col·lectiu determinat en un moment determinat.

Reflexió

Com podeu veure, les perspectives participatives d'investigació–acció es nodreixen de la conceptualització que es fa des de perspectives conflictivistes sobre com és la societat, com es reproduïx i les maneres en què el canvi social és possible. La conceptualització dels problemes socials com a producte de l'estructura social d'explotació pròpia del sistema capitalista actual ajuda a desconstruir una visió dels problemes socials com a problemes de certs individus que no s'adapten a les normes majoritàries de la societat.

Això no significa que es defineixi de manera simplista que l'estructura social desigual, tal com un tsunami o ona gegant que tot ho arrasa, "aixafi" els individus, sense que aquests tinguin cap possibilitat de responsabilitzar-se de les seves accions. Per contra, la dominació present en la societat afecta profundament la vida i relacions de les persones, però es pot lluitar per a revertir-la.

2.1. Perspectives participatives

Les perspectives participatives com ara l' **educació popular** o la **psicologia comunitària**, per exemple, parteixen de la premissa que és necessari incorporar les persones afectades en la definició i solució de les situacions problemàtiques que viuen. El vessant polític que es troba en els projectes participatius s'expressa en el fet que es promou la possibilitat de mobilització de les persones que usualment no han participat directament en decisions que els pertorquen i els afecten. El fet que les persones puguin prendre certes decisions sobre la seva vida i el seu ambient promou un principi democràtic de participació ciutadana organitzada, que pot transformar situacions d'opressió i injustícia en els àmbits locals.

Aquestes perspectives participatives, aleshores, van sorgir i van començar gradualment a adquirir força a partir de l'anomenada *crisi de les ciències socials*, durant els anys seixanta i setanta principalment. A partir d'aquesta "crisi" es desenvolupa una crítica al model positivista de la ciència, i es proposen dos elements alternatius:

- 1) la rellevància social que ha de tenir la investigació i la intervenció en les ciències socials; és a dir, produir coneixement social i políticament rellevant per a construir una societat justa i combatre el patiment humà; i
- 2) el postulat que el coneixement està intervingut pels subjectes que el produeixen; per tant, no hi ha neutralitat ni en la forma de conèixer ni en el coneixement que es produeix. Això porta com a conseqüència la necessitat de posicionament de qui investiga/intervé en relació amb les persones amb què es treballa.

L'aposta que es fa és estar del costat de les comunitats i agrupacions amb què s'actua, establint un compromís explícit amb aquests grups cap a la transformació de condicions de vida injustes.

Així doncs, encara que aquestes van ser idees creades des de la perspectiva dels professionals que fan intervencions, el que es proposa és precisament la manca de protagonisme d'aquests professionals, la centralitat de la seva relació amb les persones integrants de grups socials o comunitats –principalment, però no únicament, d'escassos recursos econòmics–, de manera d'estar al servei de les persones en allò que elles necessitin i vulguin canviar per a accedir a una vida digna o amb més benestar.

A continuació s'especificarà quines serien les implicacions epistemològiques i metodològiques del procés de definir què és un problema social, mostrant també com aquesta definició es portaria a terme en la pràctica.

2.2. Per a què es defineix un problema social

Diferentment de les perspectives funcionalistes, les participatives defensen que el sistema social, en si, no està bé, per la qual cosa es plantegen la transformació social com a meta (Montero, 1984). En aquest sentit, els processos d'investigació i intervenció es perceben com a **pràctiques polítiques**, mentre que qüestionen l'ordre existent i promouen reflexions i accions per a transformar-lo.

Aquesta és justament la utilitat de definir un problema social: fer-ho, serveix per a problematitzar les condicions locals de vida per a què no es considerin com a naturals (Freire, 1970). Això possibilita començar a ampliar els judicis sobre el que es pot canviar i el que és possible fer per a això.

Definir un problema social ajuda a veure allò que no és natural, i que és degut a unes condicions de vida injustes, relacionades amb l'estructura social desigual. És a dir, aquesta definició és una eina útil en el procés col·lectiu de **conscienciació** de les relacions de dominació i de les formes d'ocultament d'aquestes –és a dir, dels mecanismes d'operació de la **ideologia** (Thompson, 1990).

Com es va discutir en el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials", la consciència, segons les postures conflictivistes, és històricament determinada per les condicions de vida en què es troben les persones. És, per tant, un producte de les contradiccions viscudes en un espai social i històric particular. El concepte d'ideologia, en aquest marc de comprensió, es refereix a les maneres en què certs valors i opinions es tornen dominants en contextos socials i històrics específics. Aquests representen les relacions de dominació d'una manera il·lusòria, permetent que les persones vegin com a "naturals" els sistemes d'opressió en què s'insereixen.

Vegeu també

Podeu consultar les perspectives conflictivistes del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials" en el nucli de coneixement "La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials".

La ideologia funciona com una "falsa consciència" que emmascara les relacions de dominació a què estan subjectes algunes persones en la societat i promou la naturalització de les situacions d'opressió per part dels grups exclosos.

El concepte d'ideologia respon a la pregunta de com és possible que les persones que viuen alguna condició d'opressió reproduïxin pràctiques que mantenen les relacions de dominació que les oprimeixen.

Exemple

Un exemple de continguts ideològics de consciència que vivim diàriament és el de les diverses formes d'opressió a les dones en la societat actual. La matriu patriarcal col·loca les dones en situacions de dominació tant en l'àmbit familiar com en el laboral, social, polític, etc., assumint que allò relacionat amb "el femení" –l'afectiu, relacional, feble– sigui menyspreat enfront d'allò definit com "el masculí" –competitivitat, agressivitat, efectivitat. Aquestes formes de relació són reproduïdes tant per persones del gènere masculí com del femení i per moltes de les institucions de la societat.

Gairebé sense adonar-nos-en, donem continuïtat a aquestes formes de dominació i exclusió social en reproduir els rols socials que ens són assignats com a home o com a dona respectivament. La matriu patriarcal i la seva reproducció permeten que es mantinguin relacions de desigualtat que serveixen per a perpetuar el sistema. El fet, per exemple, que el treball domèstic, realitzat majoritàriament per dones, no sigui ni remunerat ni valorat socialment, permet una forma d'explotació laboral poques vegades entesa d'aquesta manera per qui actua en aquestes relacions.

Des de les perspectives conflictivistes, la reproducció pràcticament inqüestionada de certs patrons socials que generen relacions de poder asimètriques –com és el cas de les relacions

de gènere– representa una manera que les relacions de dominació quedin emmascarades per continguts ideològics de consciència.

Encara que la consciència humana és conceptualitzada com a conseqüència de les estructures socials en moments històrics determinats, és possible, mitjançant la reflexió crítica, desemmascarar les contradiccions pròpies de les relacions socials d'opressió. Per a això, les persones han de pensar interrogant-se sobre les seves condicions de vida dintre del seu context històric, i trobar, així, formes alternatives d'entendre el fet social i de poder transformar situacions concretes d'opressió.

El concepte de **conscienciació** és utilitzat per les perspectives conflictivistes per a il·lustrar els processos de reflexió en què les persones s'oposen als continguts de la ideologia dominant.

La conscienciació es defineix com un procés gradual en què individus i grups adquireixen graus creixents de consciència sobre les concepcions ideològiques de la realitat (Montero, 1991). Aquest procés s'ha relacionat amb les actituds, valors, prejudicis i creences que sostenen les persones sobre la realitat social.

Conscienciació implica revelar elements ideològics presents en la vida social, de manera que les persones "s'adonin" de situacions injustes i, a partir d'això, es puguin mobilitzar per a fer accions per a revertir aquestes situacions.

Per mitjà de la conscienciació s'atribueixen significats nous als continguts implícits en les concepcions de la relació persona–món, persona–persona. Aquests significats han de ser producte de l'anàlisi i la generació de coneixements sobre situacions específiques de les circumstàncies històriques particulars.

A partir de processos de conscienciació particulars es crea la consciència **crítica**, que és aquella per mitjà de la qual s'aconsegueixen veure les relacions socials d'explotació presents en la societat, veient com productes socialment i històricament situats els continguts que es percebien com a naturals.

Al llarg del procés mitjançant el qual emergeix del silenci, la capacitat de la consciència popular s'amplia de manera que els homes comencen a ser capaços de veure i distingir el que fins aleshores no es trobava clarament delimitat (Freire 1970: 96).

Bader Sawaia (1999) afirma que el concepte de *conscienciació* s'hauria de substituir pel de **potenciació** (*potencialização*, que seria l'equivalent portuguès d'*empowerment*), degut al fet que

No sempre l'avanç de la crítica social resulta en potència per a actuar a favor de si i de l'altre [...]. Potenciar amplia la conscienciació, ja que uneix el que estava escindit: raó, afectivitat, cos i desig, en un procés continu de configuració de mediacions internes, per les quals el poder extern reforça i viabilitza la ceguesa i la impotència social. El seu objectiu és col·laborar amb la construcció de subjectivitats que transcendeixin qualsevol pressió social que pugui reprimir-la o deformar-la (Sawaia, 1999:24).

2.3. L'empowerment i la definició d'un problema social

La definició de problemes socials pressuposa una visió de ser humà com a ésser actiu, capaç de posar en pràctica accions transformadores de la seva realitat col·lectiva, i que amb això adquireix control i domini creixent sobre la seva vida (Rappaport, 1977).

Com es discuteix en l'assignatura *Psicologia comunitària i benestar social*, en el mòdul "Desenvolupament comunitari i potenciació (*empowerment*)", aquesta visió del ser humà és "proactiva, positiva i preventiva" (Musitu, 2002). Reconèixer una situació com a problemàtica i, més encara, fer-ho buscant potenciar els aspectes positius i les forces del grup o sistema social, en comptes de centrar-se en els dèficits o debilitats per a resoldre aquesta situació, és un primer pas en la lluita per la transformació social. Pot dir-se que aquest primer pas és sinèrgic, ja que, al mateix temps que implica la **determinació individual** de cadascun sobre la seva pròpia vida, duu a la **participació democràtica** en la comunitat mateixa o col·lectiu.

Definir un problema social significa assumir la pròpia indignació pel que ocorre, o sigui, la ja esmentada problematització i desnaturalització de situacions quotidianes i estructurals; simultàniament, impulsa cap a la participació per a la seva solució o, almenys, el combat. Això és fonamental perquè, com afirma el mateix Musitu (2002),

El que és important en si no és tenir control i domini sobre l'entorn, sobre l'ambient o sobre els recursos, sinó saber com accedir-hi, com utilitzar-los a fi de tenir capacitat per a influenciar i controlar les nostres vides. Una comunitat pot tenir molts recursos, però això no garanteix que els sàpiga utilitzar per a solucionar o prevenir esdeveniments que puguin influir en el seu benestar i qualitat de vida. A partir d'aquest moment, es fa evident que el fonamental no és tenir poder en si, sinó el procés que condueix a aquesta adquisició, és a dir, a les interaccions que s'estableixen amb l'ambient (Musitu, 2002: 15).

El procés relatiu a aprendre com utilitzar els recursos disponibles només podrà desencadenar-se a partir de la definició d'una situació o esdeveniment com a problema social. Per això aquest pas és tan important per a les perspectives participatives.

Activitat

Penseu en un problema social que afecti la vostra comunitat, l'organització on treballem o estúdieu. Expliciteu per què afirmeu que aquest és un problema social. Es porten a terme accions per a combatre'l? En cas positiu, feu una llista de quines són i quins resultats han tingut. En cas negatiu, penseu per què no s'ha fet res i què proposarien les perspectives participatives referent a com definir aquesta situació en tant que problema social i quines alternatives d'acció hi podria haver a partir d'aquesta definició.

2.4. Com es defineix un problema social: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat

La relació entre els que hi intervenen i els que són de la comunitat o col·lectiu amb el qual es treballa és una relació que produeix un canvi en l'estat de coses. Aquesta relació es defineix com **un diàleg crític i democràtic** en què

es busca la reflexió crítica sobre la realitat i la seva transformació per mitjà d'accions concretes definides pels grups. S'estableix una relació subjecte-subjecte, en contraposició a la de subjecte-objecte de coneixement que es constitueix a partir de la lògica científica.

El panorama de desigualtat social entre els que poden dominar els àmbits econòmic, social i polític i els que no poden, ha sigut anomenat per Freire (1970) la *cultura del silenci*. Aquesta situació es caracteritza per negar la veu dels que es troben explotats i oprimits dintre de les relacions socials de producció en la societat.

El que es pretén és que a partir del diàleg constant i productiu entre els que hi intervenen (agents externs, psicòlegs, educadors, entre altres) i persones de les comunitats i col·lectius determinats, es puguin aconseguir reflexions que qüestionin les relacions socials en què s'insereixen aquestes persones; s'espera que aquestes reflexions duguin a accions cap a la **transformació** de situacions vistes com a problemàtiques.

Un dels grans representants de l'educació popular és el brasiler Paulo Freire. En *La Pedagogia de l'Oprimid* (1970) advoca per una pedagogia dialògica en la qual la persona educadora i l'educat treballen sobre les maneres de veure el món. La seva cèlebre frase 'ningú no educa a ningú i ningú no s'educa sol' resumeix la postura de la pràctica educativa com un compromís amb els oprimits sobre la base de la problematització de situacions quotidianes per a situar el seu origen ideològic.

Per a il·lustrar els processos de reflexió en què les persones s'oposen als continguts de la ideologia dominant, Freire utilitza el concepte de *problematització* (Freire, 1970). Aquest es refereix al procés pel qual es qüestionen les condicions socials de vida percebudes com a naturals, per mitjà del diàleg col·lectiu entre educadors/es i educands/es. Aquest procés revela els orígens socials i històrics de les condicions presents d'opressió i pot ser entès com una lectura crítica de certes circumstàncies viscudes.

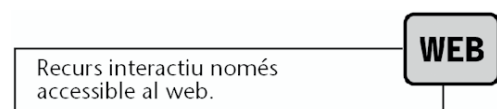
La premissa fonamental és que en aquest diàleg s'evidencien les veritables relacions socials que estan emmascarades, ja que serveix com a eina epistemològica per a comprendre les relacions socials. Cadascú, educadors/es i educands/es, per la seva banda, tenen un coneixement limitat d'allò real, ja que són producte de la relació dialèctica entre estructura social i consciència.

Els oprimits i les oprimides tenen una consciència que naturalitza diverses relacions de dominació. En el diàleg en què participen diferents veus, es descobreixen quins són els problemes reals que afecten les persones i quines en són les causes pel que fa a la reproducció de certes relacions de dominació. D'aquesta manera, és possible mobilitzar-se cap a la transformació social, ja que hi ha una consciència de possibilitat de canvi de les condicions de vida en trobar el seu origen històric.

Freire utilitza com a mètode de coneixement el diàleg amb les masses populars, ja que, a partir de la mateixa experiència d'opressió d'aquestes persones en situacions concretes, i una vegada que surten del silenci a què han estat sotmeses, es pot començar a problematitzar certs aspectes de les seves vides.

La **conscienciació** és facilitada per activitats com ara discussions grupals i la planificació i execució d'activitats; és a dir, el procés de reflexió–acció. Aquestes discussions grupals es poden auxiliar per exercicis de dinàmica de grups per a trencar el gel entre els i les participants, crear un clima de confiança i organitzar les discussions. Igualment, es pot estimular la participació de tots promovent la discussió en duos o en petits grups abans de passar a les plenàries, usant un llenguatge accessible a tots els presents i fomentant el bon humor del col·lectiu, respectant les característiques de la seva cultura i costums.

Exemple

Penseu en una empresa d'agrotòxics situada al voltant d'un barri. Supposeu que en aquest barri comencen a aparèixer cada vegada més casos de càncer i malalties de la pell. Cada família s'ocupa de les malalties dels seus membres, sense saber que moltes altres persones del seu veïnatge passen per situacions semblants.

Per casualitat, una treballadora social ha d'encarregar-se de diversos casos i detecta la seva similitud, i també misterioses indemnitzacions que l'empresa ha fet a diverses famílies afectades. Aquesta professional inicia una investigació i troba seriosos indicis que l'empresa contamina l'aigua utilitzada pels/les habitants del lloc. Comença, aleshores, a conversar amb aquestes persones, afirmant la culpabilitat de l'empresa. Les famílies no creuen que es pugui tenir tanta barra.

La treballadora social es posa en contacte amb treballadors i exempleats de l'empresa, que comencen a subministrar-li dades valuoses sobre la responsabilitat que té en aquestes malalties, però tenen por de patir represàlies per parlar d'això. Constitueixen, no obstant això, un equip que, discretament, efectua reunions amb el veïnat del barri. Quan diversos veïns dialoguen entre ells, i a més escolten els testimoniatges dels treballadors i les opinions d'un metge sobre les substàncies químiques que aparentment causen les seves malalties, decideixen fer una denúncia col·lectiva contra l'empresa, incloent-hi un judici legal, el boicot als seus productes i la sensibilització dels mitjans de comunicació.

Hi ha un procés de conscienciació perquè, per mitjà del diàleg, les persones semblen llavors el dubte les unes a les altres i, a partir d'allí, comença a generar-se indignació pel que fa l'empresa. La reflexió impulsa l'acció; al seu torn, a partir de les diferents activitats sorgeixen noves reflexions sobre l'estratègia que s'ha de seguir i s'aconsegueix més informació contra l'empresa.

Després d'anys de lluita, i a pesar que diversos protagonistes del procés van desistir, guanyen el judici contra l'empresa i formen un comitè de lluita contra els agrotòxics que fiscalitza altres empreses i dona suport a persones la salut de les quals també s'ha vist afectada per productes com aquests.

2.5. Qui defineix què és un problema social

Com s'ha dit anteriorment, les perspectives participatives, per mitjà del diàleg, pretenen promoure el protagonisme dels i les integrants d'un col·lectiu o lloc particular. Això té conseqüències concretes que es poden observar en la pràctica. La primera és que es defensa que

l'idoni és que les persones afectades siguin les que defineixin els problemes socials que viuen i, a partir d'això, sol·licitin ajuda a les interventores i els interventors en assumptes específics que siguin de la seva competència.

Tal definició l'haguessin pogut fer els membres d'un grup organitzat, a partir d'assemblees locals o fins i tot partint d'una iniciativa individual que tingués eco en d'altres integrants de la comunitat. Després **de definir quin problema es vol atacar**, es cridaria les/els professionals i se'ls explicaria què se n'espera.

No obstant això, l'entrada de les/els professionals en el procés no sempre passa d'aquesta manera a causa de diverses raons: una d'aquestes és que els/les membres de la comunitat o organització desconeguin les persones interventores o els serveis que presten; o inclusivament hi pot haver mecanismes de reproducció de la ideologia que dificultin –o impedeixin– que les persones interessades entenguin diverses situacions que les afecten en tant que problemes socials que es poden atacar.

Així doncs, també és possible que el o la professional arribi fins al lloc en qüestió a oferir els seus serveis. Si aquest és el cas, serà necessari emprendre un procés d'investigació en què se'ls preguntí a membres d'un grup organitzat o a múltiples habitants d'un barri quines situacions creuen que necessiten intervencions (Montero, 1991).

El que en cap cas hauria d'ocórrer és la imposició unilateral de la visió de l'interventor/a extern/a respecte de quins són els problemes socials del lloc, ni tampoc de com s'haurien de resoldre.

La definició del que és un problema social passa necessàriament per un procés de negociació entre els diversos agents que hi estan implicats –siguin habitants d'un lloc, membres d'agrupacions, interventors, representants d'organismes públics, entre altres. L'última paraula ha de ser de les persones afectades; no obstant això, és possible que algú "de fora" (com el/la professional) pugui detectar alguna situació que pugui convertir-se futurament en un seriós problema, en aquest cas serà necessari discutir tal percepció amb la resta de les per-

sones que hi estan implicades, sense imposar punts de vista, però deixant clara la necessitat ètica de considerar alguna cosa que els altres no hagin notat i que podria portar conseqüències importants.

Exemple

Imagineu un barri en què un grup de professionals discuteix amb els membres de l'associació de veïns quins són els problemes socials que ells volen solucionar, i aquests conclouen que volen organitzar activitats recreatives, educatives i culturals per a joves a causa de l'absència d'opcions per a ocupar el temps lliure.

Simultàniament, una de les professionals involucrades s'adona que les vies de desguàs del lloc estan amenaçades per l'acumulació d'escombraries en diversos carrers. Considerant la imminència de les pluges, aquesta persona pensa que hi podria haver una inundació amb seriosos riscos per a tota la població, davant la qual cosa planteja aquest argument a l'associació de veïns. Els seus integrants, a pesar de reconèixer que la seva proposta inicial amb joves és molt important, consideren que és imminent recollir les escombraries, i decideixen unir ambdues necessitats cridant els/les joves per a unes jornades ecològiques amb activitats recreatives, música, menjar i recollida de les escombraries. A partir d'aquest moment comença un programa d'activitats juvenils que té com a eix principal l'ecologia, i que progressivament articula accions que els i les joves jutgen interessants i importants (formació en sexualitat, esport, música). Quan arriben les pluges no ocorre cap inundació i això és reconegut com un assoliment de la comunitat.

La pregunta sobre qui defineix el que és un problema social s'ha de pensar tenint una cura especial quan els organismes públics dissenyen campanyes relatives a alguna necessitat col·lectiva –la pau, la disminució de la violència, la solidaritat contra la fam o el fred dels sectors més desfavorits de la població– o campanyes de prevenció contra malalties com el dengue, el còlera, la sida o malalties de transmissió sexual. El que és un problema per a uns pot no ser-ho per a uns altres, i emprendre una campanya que tracti homogèniament diferents sectors de la població pot dificultar la situació en comptes d'ajudar a millorar-la. Per tant, la posada en pràctica d'activitats com aquestes serà més eficaç si, d'acord amb les perspectives participatives, s'investiga com els diferents actors o habitants entenen la situació i quina els sembla rellevant. Els/les agents de canvi són les persones de la comunitat, i hi ha de recaure el pes més gran de les decisions.

Exemple

Diversos casos concrets són rellevants per a il·lustrar aquesta idea. Es pot recordar, per exemple, la inutilitat de campanyes contra el còlera en barris on l'aigua mancava permanentment i, per tant, és impossible rentar-se les mans amb la freqüència que la campanya recomana, ja que l'escassa del recurs fa imminent el seu ús per a coses "prioritàries". Les campanyes contra el VIH/sida també poden tenir efectes contraris als esperats quan, sense adonar-se, consideren tota la població com si fos semblant –heterosexual, monògama, catòlica o amb diners suficient per a comprar preservatius, per exemple.

D'altra banda, resulta summament interessant que hi hagi experiències com la de les *rezanderas* brasileres que simultàniament són agents comunitàries de salut: en un sector extremadament miserable de Brasil, on la mortalitat infantil era de 116 per mil nens nascuts vius, es va evidenciar que els metges no tenien credibilitat ni penetració en el discurs dels habitants, ja que parlaven de manera incomprensible per a ells i no respectaven els costums ni creences del lloc. Per això, productes de preparació fàcil i gran eficàcia com el sèrum casolà no eren utilitzats per la població; per contra, eren vistos amb desconfiança.

Diferentment, les *rezanderas* gaudien de gran prestigi en les comunitats i atenien pràcticament tots els nens que tenien diarrea o malalties infeccioses. Diversos representants del Ministeri de Sanitat van arribar a un acord amb les *rezanderas* i les van formar perquè preparassin sèrum casolà i altres remeis barats i fàcils, i que igualment ensenyessin a les mares i pares dels nens com fer-los. Així, es portaven els infants malalts fins a les *rezanderas*, que feien els rituals religiosos esperats pels habitants i, simultàniament, efectuaven

el tractament mèdic corresponent, ensenyant els seus coneixements a les mares i pares. El resultat va ser la disminució dràstica de la mortalitat infantil en aquesta província. Diuen les *rezanderas* que els seus rituals no poden guarir-ho tot, i que la medicina tampoc no té resposta per a tot, i que ambdues opcions es complementen amb efectes excel·lents.

Aquesta redefinició del que era el problema social de l'alta mortalitat infantil i l'absència dels afectats en les institucions mèdiques es va mostrar com un factor reeixit en l'assoliment dels objectius proposats, a causa, principalment, del respecte de les diferents lògiques que es creuaven entre els involucrats en la situació.

Escoltar les persones directament involucrades en situacions específiques d'una localitat, afavorint el seu protagonisme, no solament és correcte per principi –per a les perspectives participatives– sinó que també potencia l'efectivitat de les accions empreses. El o la professional que investiga i intervé en un procés no ha de definir unilateralment quins són els problemes socials que s'han d'atacar en un lloc determinat.

2.6. En quines circumstàncies es defineix un problema social

Tal com ocorre amb la pregunta de què defineix un problema social, la resposta ideal sobre quan es defineix seria "quan la comunitat en senti la necessitat, l'expressi i busqui ajuda específica de l'interventor o de la interventora si és que la necessita". Això no sempre passa d'aquesta manera, ja que a vegades la imminència d'un desastre pot portar definicions –o més aviat imposicions– i accions que la comunitat no es va proposar executar.

Exemple

En el cas de les construccions en zones de risc, els interventors i les interventores que treballen per al govern poden declarar que, obligatòriament, els habitants d'una zona n'han de sortir i marxar a d'altres llocs perquè no hi hagi riscos de mort o pèrdua de les seves cases i estris; això, clarament, portarà a una sèrie de conflictes i disputes sobre quin és el problema i com enfrontar-lo.

Així doncs, en la mesura del possible, el recomanable és escoltar els membres de la comunitat, negociar amb ells i trobar-hi solucions conjuntes.

Encara que un procés es caracteritzi per un gran respecte al ritme i les prioritats de qui se suposen que seran els protagonistes del procés, sempre hi haurà negociacions necessàries referent a això: caldrà bregar amb desacords entre diferents persones (siguin de dintre o de fora de la comunitat) sobre quan s'ha de declarar la imminència d'un problema o quan, a partir de tal definició, començar accions per a solucionar-ho. Així mateix, el que és important per a l'interventor o la interventora no necessàriament ho és per a les persones del lloc. Gran part d'aquests desacords es relacionen amb el fet que les distintes persones que hi estan involucrades tenen diferents concepcions de temps i visió de futur, com es discutirà en el mòdul "Què fem davant d'un problema social?"

Vegeu també

Per a ampliar aquesta informació podeu veure el nucli de coneixement "Mètodes participatius: la participació per a la transformació social" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?"

On es defineix un problema social

En principi, el procés per a definir un problema social ha de desenvolupar-se en la mateixa comunitat o col·lectiu afectat. Això pot facilitar la participació i progressiva involucració

de cada vegada més persones, particularment si es fa en horaris convenients per a gran part dels interessats. Com es tracta justament de potenciar el protagonisme d'aquestes persones, aleshores, és de gran importància que les interventores o els interventors es dediquin temps per a dirigir-se fins al lloc en qüestió (ja que normalment parlem d'una comunitat física i no d'una de virtual, encara que també podria ser el cas, però ens referim principalment al compromís amb col·lectius o comunitats pobres o marginades).

No obstant això, l'intercanvi entre comunitat i acadèmia pot i ha de ser un espai fructífer de producció de coneixements i aprenentatge mutu. Montero i Giuliani (1999) proposen que, a més del treball d'interventors i afectats en el lloc en qüestió i les visites d'estudiants al lloc esmentat, es convidi membres del grup o comunitat als espais acadèmics (clases de les universitats, centres d'investigació), ja que té efectes molt positius: hi ha un coneixement mutu dels espais socials a què pertanyen les persones que hi estan involucrades, sensibilitza els interventors i estudiants cap als problemes viscuts i definits per la comunitat, es legitima el fet que persones no acadèmiques tenen molt per ensenyar a l'estudiantat universitari i es potencia els protagonistes de l'acció obrint-los espais de prestigi socialment legitimats a causa del saber que generen. Per tant, es recomana fer ambdós tipus d'accions, i també, si és el cas, la discussió en llocs públics o organismes governamentals (encara que això usualment té més relació amb el procés d'intervenció que amb el de definició del problema social).

Resum

Per a les perspectives participatives, els membres d'una comunitat, en un diàleg respectuós amb els interventors i les interventores, defineixen què és un problema social.

Aquesta definició serveix per a potenciar un procés de conscienciació i transformació de la realitat injusta, detectant mecanismes d'operació de la ideologia.

El procés de definició ha de desenvolupar-se en el lloc afectat pel problema, respectant els ritmes i prioritats de la comunitat.

3. La construcció social dels problemes socials: metodologies discursives per a entendre la construcció d'un cert fenomen com a problema

La perspectiva socioconstruccionista, com vam veure en el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials", qüestiona els fonaments epistemològics positivistes en assumir la naturalesa sociohistòrica i col·lectivament construïda del coneixement científic. Allò que és definit com a *problema social* no remet a una essència ni condició necessària preexistent en la societat, sinó que és producte de pràctiques i discursos col·lectius. Enfront de les concepcions socialment acceptades de què és un problema social, aquesta perspectiva aposta per la desnaturalització dels fenòmens socials i n'assumeix la contingència radical. Per aquestes raons, el socioconstruccionisme es considera el **dispositiu desconstruccionista**, en la mesura que el seu quefer permet mostrar tant les pràctiques i discursos mitjançant els quals un cert fenomen esdevé problema social com els efectes que això produeix.

En aquest nucli abordarem, sintèticament, algunes de les propostes metodològiques més comunes de la perspectiva socioconstruccionista (anàlisi del discurs i anàlisi conversacional), revisarem algunes aportacions de la perspectiva socioconstruccionista a l'àmbit dels problemes socials, i finalment exposarem, a manera d'exemple, una investigació centrada en l'estudi dels conceptes de *pobresa* i *desenvolupament*.

3.1. Mètodes d'anàlisi desconstruccionista: anàlisi del discurs i anàlisi conversacional.

La perspectiva socioconstruccionista constitueix, com hem vist, un dispositiu desconstruccionista, i mostra com per mitjà de les convencions lingüístiques construïm la nostra realitat social. La producció de significats esdevé una activitat compartida, i depèn de la interacció entre les persones. Per tant, en qualsevol relat o narració sobre el nostre món, allò rellevant no és si es correspon o no amb la realitat, sinó com la produeix en termes lingüístics. Els discursos que produïm en les nostres pràctiques quotidianes són en si mateixos la realitat o la constitució de la realitat. Per tant, investigar aquests discursos significa investigar com es construeix la realitat mateixa.

Vegeu també

Sobre la perspectiva socioconstruccionista, podeu veure el nucli de coneixement "Socioconstruccionisme: els problemes socials són producte de construccions col·lectives" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

El socioconstruccionisme es preocupa per la manera que s'aconsegueix que determinades explicacions del món es converteixin en objectives.

El socioconstruccionalisme disposa, entre d'altres, de dos mètodes privilegiats per a analitzar les maneres que les nostres pràctiques discursives construeixen la realitat: l'anàlisi **del discurs** i l'anàlisi **conversacional**.

Com veurem més endavant, aquests mètodes no són els únics mitjançant els quals es poden desconstruir aspectes de la nostra realitat social. També podem citar l'**anàlisi de la retòrica** (Billig, 1990) que estudia la manera en què utilitzem recursos lingüístics per a construir versions justificables de certs esdeveniments en l'interior d'un debat i com l'expressió de qualsevol punt de vista passa per un procés de construcció retòrica; o bé **els mètodes genealògics** que estudien el desenvolupament de pràctiques i discursos en contextos sociohistòrics específics amb la intenció d'explicar la constitució i manteniment de "les veritats científiques" i els seus efectes de poder.

Anàlisi del discurs

L'anàlisi del discurs es fonamenta tant en la teoria dels actes de la parla com en l'etnometodologia, que accentuen la idea que el llenguatge és acció, produeix coses. La investigació es basa a buscar els actes que les persones fem amb el llenguatge i els efectes de poder i/o dominació exercits pels discursos utilitzats. L'anàlisi del discurs és

L'anàlisi d'un text amb la intenció de posar de manifest els discursos que operen en aquest text, o bé els mecanismes retòrics i lingüístics utilitzats en la seva construcció. (Burr, 1995)

Hi ha múltiples tipus d'anàlisi del discurs. A continuació sintetitzarem una de les versions de més difusió en la perspectiva socioconstruccionalista.

L'anàlisi del discurs és un mètode que procedeix en la interconnexió de quatre conceptes (Potter i Wetherell, 1989):

- **Funció:** L'anàlisi del discurs suposa una interpretació dels propòsits i conseqüències del llenguatge.
- **Variabilitat:** A pesar que els discursos estan orientats a ocupar certes funcions, no significa que no proporcionin perspectives canviants i una gran variabilitat lingüística. Precisament aquesta variabilitat és el que ens mostra que el discurs s'usa constructivament. La variabilitat serà un índex tant de la funció com de les distintes maneres que es pot fabricar una explicació.
- **Construcció:** Aquest concepte apunta a tres idees: que el discurs es fabrica amb recursos lingüístics preexistents amb característiques pròpies; que entre els recursos disponibles s'utilitzaran els uns i els altres no, i que el discurs està orientat a l'acció, té conseqüències pràctiques.
- **Repertori interpretatiu:** Són elements essencials que utilitzem per a construir explicacions/compressions del món. Es tracta de metàfores, construccions gramaticals, figures retòriques, trops, etc., que utilitzem per a construir el món.

Anàlisi conversacional

L'anàlisi conversacional parteix de l'assumpció que:

El pensament està implicat amb el llenguatge, i aquesta reflexivitat és constantment captada i distorsionada pel llenguatge (Parker, 1990: 195)

Per tant, es considera que la conversa és el procediment habitual mitjançant el qual les persones donem sentit a la nostra vida. És en la conversa com i on es produeix el nostre món. És en l'àmbit de les nostres pràctiques lingüístiques en què es forgen les relacions socials.

Aquest mètode estudia el llenguatge en el context de la interacció i cerca en les converses naturals patrons recurrents. Per a procedir a l'anàlisi de les converses extretes hi ha d'haver tres requisits principals (Harré i Lamb, 1986):

- L'anàlisi de com les persones en conversa produeixen i interpreten les seves activitats respectives.
- Les fonts de dades preferides són les que succeeixen naturalment i no aquelles provocades per la intervenció d'un observador.
- Res en la conversa es dona per suposat, tot és antropològicament estrany. S'intenta explicar com es produeix el món en la conversa.

3.2. Desnaturalització, problematització i "problema social"

Els corrents socioconstruccionistes han provocat estudis que emfatitzen els efectes que poden tenir, en les pràctiques socials, els **discursos de veritat** produïts des del saber científic. Es tracta de **problematitzar/desnaturalitzar**, de posar en dubte, l'atribució de l'estatus de categories naturals a certes entitats pel simple fet que formen part del nostre llenguatge comú. Amb això, s'aconsegueix posar de manifest el paper que ocupen les construccions culturals i les **convencions lingüístiques** en la generació d'una sèrie d'evidències que, com els "problemes socials" s'imposen a nosaltres amb la força de les coses mateixes. L'objectiu és dissipar el pretès caràcter natural d'uns "problemes socials" determinats, resituant-los en una dimensió històrica i sociocultural determinada.

Exemple

Un exemple de l'estudi del sorgiment d'un problema social en un context específic és el que ofereix va Usó (1997). Aquest autor fa un estudi històric de com es va conformar el "problema" de les drogues a Espanya, que s'ha convertit, actualment, en una de les principals preocupacions dels espanyols. En aquesta descripció, l'autor destaca com diferents legislacions (sorgides sota els diversos règims polítics de l'Estat) van provocar pràctiques distintes de consum i com diferents institucions com ara la indústria farmacèutica o els organismes repressius de l'Estat, en diferents moments, han adquirit el control sobre la distribució de certes substàncies considerades com a nocives per a les persones. Finalment, analitza com construir aquest tema com a "problema" ha tingut influència en l'actual estabilitat democràtica, ja que "ha ofert un tòpic institucionalment ferm sobre el qual convergir voluntats polítiques, afavorint l'acceptació de la burocràcia i l'aparell estatal" (Usó, 1997: 58).

L'estudi mostrat en l'exemple anterior procedeix de l'anàlisi genealògica del concepte *drogues*. L'autor posa de manifest com les "drogues" arriben a instituir-se en problema social per mitjà dels discursos, pràctiques i institucions en distints moments sociohistòrics. Així mateix, mostra com aquestes comprensions tenen efectes en les pràctiques socials en cada context sociohistòric.

Les construccions que es conformen socialment i que construeixen certes pràctiques socials com a problemes tenen efectes de debò per a noves construccions i pràctiques socials (Ibáñez, 1991).

Precisament, per la capacitat que aquestes construccions socials anomenades *problemes socials* tenen per a generar efectes de debò, com hem vist en l'exemple de les drogues, la seva **desconstrucció** es constitueix en un aspecte imprescindible en l'àmbit polític. És a dir, si certs coneixements científics tenen la capacitat d'aparèixer davant nosaltres amb la força de l'incontrovertible, de la veritat, i s'injecten en el teixit social transformant la realitat, aleshores el productor d'aquests coneixements adquireix una responsabilitat política evident.

Mostrar la ineludible vinculació entre els coneixements produïts i allò polític és una de les tasques fonamentals de les investigacions socioconstruccionistes.

3.3. Poder i governabilitat

La perspectiva socioconstruccionista ha heretat la concepció de poder del filòsof francès Michael Foucault. El concepte de *poder* i sobretot la forma com el va entendre Foucault és un aspecte fonamental dels postulats d'aquesta perspectiva i té una gran repercussió en l'àmbit dels problemes socials.

La concepció de poder que va proposar Foucault es pot sintetitzar seguint el qüestionament de certes "evidències" i formes del que ha estat tradicionalment comprès:

- Crítica al poder com a substància: El poder no és una cosa que tenen certes persones, grups o institucions i no unes altres. El poder només existeix en les relacions, és en l'exercici mateix de les relacions. És una relació de forces bidireccional . No parteix d'un lloc per a donar-se en un altre.
- Crítica al poder descendent: El poder no parteix de grans instàncies o estructures fins arribar als individus. Al contrari, es forja en cadascun dels àmbits socials. Mentre tradicionalment es va considerar que l'escola o la família eren instàncies que reproduïen el poder generat 'des de dalt', segons Foucault aquestes instàncies generen per si mateixes efectes de poder.
- Crítica al poder com a instància negativa: La crítica al poder com instància negativa ha tingut repercussions importants en les investigacions socioconstruccionistes sobre els problemes socials. El poder no es caracteritza per la capacitat de prohibir o coartar. No traça límits a la nostra autonomia, ni procedeix creant mecanismes de sanció o repressió. Segons aquest autor el poder és positiu perquè té la capacitat de produir. El poder no ens constreny sinó que el nostre desig està produït per les relacions de poder. El poder ens constitueix com a subjectes. Poder i saber mantenen una relació intrínseca. És impossible exercir poder sense produir sabers ni coneixement, i tampoc és possible construir coneixement sense que generi efectes de poder. Aquesta relació ha estat denominada binomi saber/poder.

En realitat, Foucault no nega les evidències clàssiques sobre què és poder qüestionades en les crítiques anteriors, però la seva tesi consisteix a afirmar que el poder és alguna cosa més que repressió i que aquesta n'és només una part. Si només atenem al poder en els termes que ha estat entès tradicionalment se'n farà invisible una part important.

L'autor distingeix entre el poder **legislatiu**, centrat en la coacció i la sanció, i el poder **normatiu** (el normatiu ens diu com són les coses). El poder és un discurs basat en el coneixement, en la realitat mateixa. Crea la forma del que és normal i indueix que tot convergeixi cap a la norma socialment establerta. Mentre el poder legislatiu s'imposa mitjançant l'establiment de lleis i per a ser eficaç requereix de la sanció com a mesura quan s'incompleixen aquestes lleis, el poder basat en el discurs de la norma no tindrà efecte si no es legitima aquesta norma.

Un discurs en termes de norma exigeix que acceptem la veritat d'aquest discurs. L'únic discurs legitimat per a dir la veritat és el discurs científic. Per això coneixement i poder estan indissociablement connectats

Foucault (1975) va investigar àmpliament com institucions com les presons poden combinar una sèrie de discursos i pràctiques, imbuïdes en entramats de relacions de poder, que resulten convenients per a un ordre social determinat. La presó implica pèrdua de llibertat d'aquella persona que ha ofès la societat, s'erigeix com la manera de quantificar la pena (el càstig) segons el malestar que hagi causat la persona delinqüent i com a aparell que permet la "transformació" de l'individu, la seva correcció i educació per mitjà de l'eterna vigilància panòptica. Segons aquest autor, aquestes característiques sostenen la legitimitat i vigència d'aquestes institucions, ja que resulten coherents amb els procediments que, fora de l'aparell judicial, s'han definit com a útils per a repartir, educar, classificar i codificar el comportament continu dels individus entorn de les relacions de saber-poder; es tracta de "formar entorn d'ells (els individus) tot un aparell d'observació, de registre i de notacions, construir sobre ells un saber que s'acumula i se centralitza" (Foucault, 1975: 233).

Rose (1996), seguint part de l'herència teòrica de Foucault, explica com les disciplines "psi" (és a dir, psicologia, psiquiatria, psicoteràpia...) han estat decisives en la comprensió contemporània sobre l'ésser humà per les narratives i el vocabulari que desenvolupen. D'aquesta manera, la psicologia és vista per aquest autor com una activitat que no és enterament acadèmica, sinó que està sostinguda per mitjà de la relació que s'estableix entre el seu lloc en l'acadèmia i la seva funció com un lloc d' *expertícia*. Amb *expertícia* es refereix a la capacitat de la psicologia (i d'altres disciplines de les ciències socials) de proveir la societat d'un grup de persones entrenades (i amb credencials), definides com a posseïdores d'una competència per a l'administració de persones i relacions interpersonals i la capacitat de maneig racional i sistemàtic de recursos en la vida social.

A més, afirma que la història d'aquestes disciplines ha estat lligada al tema de la *governabilitat*. És a dir, que per mitjà d'aquestes es produeixen coneixements, tècniques, explicacions i experts que han pogut participar en les preocupacions, discussions i estratègies de polítics i altres agents directament relacionats amb els aparells polítics de l'Estat: serveis públics i civils i organitzacions del benestar social. Els mecanismes de governabilitat impliquen una multitud de programes, propostes i polítiques que han intentat modelar la conducta dels individus; no solament mitjançant control, disciplina, normalització, sinó també per mitjà d'aquelles propostes que els fan més intel·ligents, savis, contents, virtuoses, saludables, productius, dòcils, empoderats, etc.

Aquests estudis ajuden a exemplificar com certes pràctiques disciplinàries (en diferents contextos i sostingudes per xarxes de pràctiques i discursos) es combinen amb les tecnologies del coneixement. A partir d'aquesta combinació es defineix què és, en moments i contextos específics, el normal i l'anormal, el saludable i malalt, el correcte i incorrecte; en resum, el susceptible de canviar i el que s'ha de mantenir tal com està.

Vegeu també

En el nucli de coneixement "La lluita pels significats" dedicat al socioconstruccionisme del mòdul "Què fem davant d'un problema social?" revisarem aquests conceptes en una investigació sobre el concepte de delinqüència.

Bibliografia

Foucault, M. (1975). *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI editores. (6a edició a España, 1988).

Rose, N. (1996). *Inventing our selves: Psychology, power and personhood*. New York: Cambridge University Press. (1998).

Exemple

Fenòmens com la delinqüència o la vellesa, definits com a problemes socials i que són estudiats com a conseqüència de la desestructuració dels llaços familiars en l'àmbit de certes perspectives teòriques (López Cabanas i Chacón, 1997), es poden entendre com a **construccions** que són conseqüència de processos socials, sostingudes per pràctiques i discursos imbuïts en contextos socials particulars.

Si utilitzem aquestes eines teòriques per a analitzar l'estudi dels problemes socials, podem arribar a la conclusió que el coneixement que es produeix en aquest àmbit serveix per a delimitar, descriure, observar, mesurar, en definitiva, construir els problemes socials.

En les perspectives teòriques estudiades en els nuclis de coneixement que hem vist, els científics o intel·lectuals proporcionen explicacions **objectives** dels problemes socials, tant en el seu vessant d'equilibri social com de conflicte social. Ambdues tendències assumeixen l'existència d'un estat de coses que existeix independent de les maneres com podem accedir a/construir la realitat.

Una de les conseqüències de les retòriques de veritat pròpies de l'activitat científica és la construcció d'identitats i de col·lectius definits com a **desviats** (Ibáñez, 1991; Michael, 1996). Es consideren situacions i col·lectius (com ara immigrants, dones, ancians, drogodependents, etc.) **problemàtics** en el marc d'unes relacions socials afectades pel binomi coneixement i governabilitat. És a dir, aquestes definicions tenen efectes de poder i control social i en aquest sentit comporten pràctiques de dominació i manteniment de l'ordre hegemònic.

Enfront d'aquestes definicions del que és un problema social, sustentades en una concepció representacionista del coneixement, el socioconstruccionisme proposa la **desconstrucció**. Es tracta de **desnaturalitzar**, posar en dubte el que és socialment considerat com a evident, mostrant els processos **sociohistòrics** mitjançant els quals es va establir la comprensió de fenòmens i processos socials com a "problemes socials". Mitjançant la desconstrucció, aquesta perspectiva mostra els efectes de control social i governabilitat que comporta la definició de certs problemes socials.

Exemple

Llamas (1998) mostra com es constitueixen i operen els discursos relacionats amb l'"homosexualitat" (posada entre cometes com a crítica a la categoria mateixa que titlla certes pràctiques sexuals sota un paraigua comú i les tipifica "fora de la norma") i com constitueixen els seus objectes i subjectes. Per a ell, són les pràctiques i discursos socials els que defineixen i delimiten quines sexualitats (en termes de pràctiques, desitjos i afectes) són les adequades i les impertinents. El seu treball pretén contribuir a l'articulació de quotidianitats i la construcció plural de discursos de les subjectivitats gais i lèsbiques com a principi que possibilita l'exercici de la llibertat individual i col·lectiva (Llamas, 1998: 40).

Seguint amb el que s'ha dit, i tenint en compte l'exemple adjunt al marge, mostrar els processos de construcció social dels "problemes socials", apel·lant a la seva condició contingent, té efectes en l'àmbit polític i permet obrir espais de resistència a l'ordre establert.

Activitat

Tenint en compte els pressupòsits fonamentals de la perspectiva socioconstruccionista, com es podria desnaturalitzar la immigració com a problema social?, quins efectes es podrien desprendre d'aquesta desnaturalització?

Els efectes de control social i governabilitat propis dels processos de construcció dels "problemes socials" s'expressen, no només en la seva definició i en la dels col·lectius problemàtics, sinó també en formes d'intervenció social. Que cert fenomen sigui definit en uns termes i no en uns altres tindrà efectes en les mesures i accions que s'hauran de portar a terme. Aquestes accions s'expressen en les pràctiques, discursos i relacions socials, constituint la nostra realitat social.

Com veurem amb més detall en el mòdul "Què fem davant d'un problema social?", la intervenció és un mecanisme de governabilitat, ja que en l'entramat d'institucions, experts, teories, metodologies i tècniques, es construeixen i gestionen els límits del que és definit com a problema social i, per tant, quins són els àmbits susceptibles de ser intervinguts. (Correa, Figueroa i López, 1994).

3.4. Un exemple de desconstrucció: el concepte de pobresa i desenvolupament

Les formes mitjançant les quals des de les disciplines científiques es produeixen comprensions sobre certs fenòmens i es designen en termes de problema social, tenen fortes implicacions en la constitució de la nostra realitat social. Les investigacions socioconstruccionistes, com hem vist, posen de manifest la vinculació entre aquestes formes d'explicar el món i els efectes que se'n desprenen. Seguidament sintetitzarem un treball orientat a l'estudi del concepte de pobresa i desenvolupament que mostra com ambdós conceptes han influït les intervencions preocupades pel canvi social en contextos culturals específics (Flórez, 2001).

L'objectiu de la investigació consisteix a determinar de quina manera les produccions teòriques de la psicologia sobre la pobresa han contribuït a sostenir el desenvolupament com a únic model de canvi. Amb això es pretén problematitzar aquestes produccions teòriques. La investigació s'orienta a la revisió de la literatura especialitzada en els conceptes de pobresa i desenvolupament i identifica les funcions i supòsits de la ciència que sostenen la denominada *psicologia per al desenvolupament*.

La psicologia per al desenvolupament és definida críticament per l'autora com:

Un camp de saber que, a pesar de no constituir una subdisciplina coherent, disposa de línies teòriques i pràctiques sòlides que en qualsevol dels seus vessants, avalua, classifica, diagnòstica i intervé sobre la pobresa, tenint com a rerefons la noció de desenvolupament. Aquestes operacions posen en circulació conceptes de desenvolupament, els quals constitueixen categories identitàries i són eixos a partir dels quals es teixeixen les nostres subjectivitats en termes de tercermundistes/primermundistes i els sentits associats a aquestes (endarrerit-modern, primitiu-civilitzat, corrupte-impecable, impur-pur, etc.) (Flórez, 2001: 88).

A continuació es problematitzen aquestes funcions i supòsits de la psicologia entorn de la pobresa. I finalment s'identifica quines metàfores han circulat entre les ciències socials entorn del desenvolupament, posant-ne de manifest els efectes.

Seguint els pressupostos socioconstruccionistes sobre la condició constitutiva del llenguatge, es problematitza i qüestiona el model del desenvolupament com a forma natural de solucionar la pobresa. Segons aquesta autora, es poden rastrejar tres metàfores o trops lingüístics comuns en els textos científics especialitzats i comprensions sobre concepte de desenvolupament. A continuació mostrem un esquema extret del treball d'investigació (Flórez, 2001: 151):

METÀFORES			
PROCÉS DESIGNAT	PRIMERA XARXA	SEGONA XARXA	TERCERA XARXA
PROBLEMA	LLAST	MURALLA	SOMIEJAMENT
DESENVOLUPAMENT COM A META (SOLUCIÓ)	HORIZÓ	CRUÏLLA	EMANCIPACIÓ
DESENVOLUPAMENT COM A PROCÉS (SOLUCIÓ)	ESCALA	ADOLESCÈNCIA	DESPERTAR
INTERVENCIÓ/ POLÍTIQUES	INJECCIÓ	RE-HABILITAR	CATALITZADOR

El quadre mostra tres xarxes metafòriques que vinculen teories econòmiques i psicològiques per a explicar el desenvolupament. El nexa entre ambdós camps disciplinaris s'ha forjat gràcies a la circulació d'aquestes xarxes metafòriques com a model de canvi privilegiat.

La primera xarxa metafòrica entén el desenvolupament com si fos un ascens per una **escala** que recorre diferents estadis o graons. Es tracta d'un ascens guiat per l'**horitzó** com a meta a assolir. No obstant això, aquesta meta, és difícil d'assolir perquè les tradicions actuen com a **llast**. Per a desfer-se d'aquest pes i potenciar la velocitat de l'ascens, és imprescindible **injectar** fortes dosis de modernització. Aquesta xarxa metafòrica construeix un món unívoc, ordenat seqüencialment per etapes evolutives. Construir una explicació en aquests termes facilita l'emergència del concepte *països en vies de desenvolupament* que se situen en un estadi anterior respecte als *països desenvolupats*.

La segona xarxa metafòrica mostra un procés de desenvolupament que exigeix canvis profunds en la manera de fer les coses. És ineludible, per tant, abandonar la manera **adolescent** d'afrontar el món i desenvolupar habilitats adultes. Només per mitjà d'una **rehabilitació** es podran sortejar aquestes **barres** tradicionals que impedeixen veure el camí correcte davant les **cruïlles** que s'enfronten al llarg de la vida. Aquesta xarxa evoca la possibilitat d'elecció davant dues tendències i la necessitat d'emprendre accions per a poder recórrer el camí "autèntic".

La tercera xarxa metafòrica suggereix que "els pobres" estan sumits en un estat de somniejament, del qual podran **despertar** per a **emancipar-se** gràcies a un **catalitzador** que els impulsa, almenys a l'inici de la travessa. Aquesta xarxa construeix una visió del fenomen que considera imprescindible la intervenció dels professionals i experts en aquests fenòmens per la seva capacitat per a desvetllar allò que està ocult en les persones.

Aquestes xarxes metafòriques s'expressen en múltiples comprensions teòriques tant psicològiques com sociològiques sobre pobresa i desenvolupament. Les tres xarxes metafòriques estan evocades des de les concepcions de la modernitat sobre els individus com ens autònoms, lliures i autodeterminats, el progrés dels quals es basa en la raó i el coneixement objectiu del món mitjançant el qual preveure, controlar i planificar el futur.

L'autora afirma que aquestes metàfores, seguint Ricoeur, són "metàfores mortes". Quan una metàfora esdevé "metàfora morta" significa que, a causa de la repetició lingüística ha estat incorporada al lèxic comú. Això no vol dir que desaparegui del nostre llenguatge quotidià; al contrari, roman allí en termes d'allò que pot ser pensat; sedimenta en les explicacions socialment compartides, oblidant-se del seu caràcter inicial metafòric i s'entén literalment. Aquestes metàfores formen part de la realitat social mateixa, esdevenen en acte. Per tant, produeixen significats, fan coses, i al mateix temps n'impossibiliten unes altres. Tenen la capacitat de construir el caràcter objectiu dels conceptes *pobresa* i *desenvolupament*, i generen efectes particulars de governabilitat.

Sosté que la noció de desenvolupament i les metàfores per les quals està travessada conformen un aparell (o dispositiu) que vincula formes de coneixement sobre Tercer Món amb el desplaçament de les formes de poder i intervenció. En paraules d'Escobar:

El desenvolupament s'ha de considerar invenció i estratègia produïda pel "Primer Món" respecte al "subdesenvolupament" del "Tercer Món", no solament com un instrument de control econòmic sobre la realitat física i social de gran part d'Àsia, Àfrica i l'Amèrica Llatina. El desenvolupament ha constituït el principal mecanisme per mitjà del qual aquestes parts del món han estat produïdes o s'han produït elles mateixes i, en conseqüència, margina o exclou altres maneres de veure i fer (Escobar, 1991:137)

Resum

Els mètodes d'anàlisi socioconstruccionistes com l'anàlisi del discurs o l'anàlisi conversacional assumeixen que la realitat social és una construcció lingüística i analitzen les formes com es produeix en les nostres pràctiques discursives.

La concepció normativa del poder considera que el poder és productiu, no es basa en la coerció o sanció. I que els sabers, en atorgar legitimitat al discurs basat en la norma, són poder.

Les disciplines "psi" són dispositius de poder i governabilitat, atès que produeixen sabers que comporten pràctiques de dominació i manteniment de l'ordre hegemònic.

4. Coneixements situats: les condicions dignes de transformació

La perspectiva situada de la intervenció social qüestiona, a partir d'una anàlisi crítica, les bases sobre les quals es funden les perspectives majoritàries d'intervenció social. En aquest nucli de coneixement treballarem les maneres en què, des d'aquesta perspectiva, es tracta la pregunta de com sabem que hi ha un problema social.

Abans d'entrar en matèria sobre com es tracta aquest tema per part de la perspectiva situada necessitem fer diverses puntualitzacions:

En primer lloc, que la pregunta de com sabem que hi ha un problema social (que guia aquest mòdul), és una pregunta que en si mateixa és qüestionada per una perspectiva situada de la intervenció.

Analitzem per què: d'una banda, la pregunta "com sabem que hi ha un problema social?" remet a la idea que en la societat **hi ha** els problemes socials i, de l'altra, remet també a la possibilitat que, mitjançant eines d'investigació o de diàleg amb persones de la comunitat, es poden **conèixer**, definir, classificar i revelar aquests problemes socials.

Reflexió

El sentit comú ens diu que és evident que hi ha problemes socials. Els veiem cada dia quan caminem pel carrer i ens trobem, per exemple, persones demanant diners, o quan estem en contacte amb persones que reben ajudes de part de l'Estat per a l'educació dels seus fills/es, perquè són aturades, etc.

També és socialment compartida la idea que aquests problemes socials necessiten l'actuació d'institucions de la societat, de manera que els seus efectes en la vida de les persones puguin ser pal·liats amb la finalitat de millorar els nivells de qualitat de vida d'aquestes persones.

Des d'una perspectiva situada es pot entendre que els problemes socials són construïts a partir de les maneres en les quals diferents institucions de la societat i les persones en la seva vida quotidiana definim/construïm uns fenòmens determinats com els problemes socials. Per tant, el fet mateix que s'entenguin així en el sentit comú és un efecte d'aquestes pràctiques de definició. Els problemes socials no són definits de la mateixa manera en diferents períodes històrics, ni en diferents enclavaments culturals, ni en diferents contextos socials.

Aquests, des de perspectives com el socioconstruccionisme o la perspectiva situada que treballem, no remetent a alguna cosa que "essencialment" és problemàtica; sinó a construccions col·lectives sociohistòricament situades. Podríem reflexionar sobre les maneres en què aquests fenòmens es consideren problemes en societats determinades (de fet, hi ha investigacions que es dediquen a aquesta tasca).

Per exemple la frase: "El problema no és la pobresa extrema sinó la riquesa extrema" incideix justament en aquests significats que compartim socialment. Per al sentit comú la pobresa extrema és entesa com un problema social. No obstant això, es pot pensar, si seguim les postures d'alguns agents socials –com ara partits d'esquerra, sindicats o moviments socials– que la pobresa és generada per les formes d'explotació pròpies d'un sistema econòmic capitalista de producció. En aquest cas, la riquesa és el problema social

que genera certes formes d'exclusió i patiment; per tant, seria aquesta la que es podria considerar el problema social.

Ara bé, dir que el problema social és la riquesa extrema i que hauríem de pensar en formes d'intervenció social que puguin pal·liar aquest problema, és una idea que canvia el sentit comú que tenim sobre el que és i el que no és un problema social i, per descomptat, sobre com actuar davant d'aquests. Això mostra com els problemes socials i les formes d'intervenció que hi estan associats, no són una definició innocent sobre els fenòmens; sinó que responen a les lògiques mateixes de les societats on es defineixen.

La perspectiva situada assumeix gran part dels principis de la perspectiva socioconstruccionista en qüestionar, com hem dit en el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials", les nocions de coneixement científic o expert en l'àmbit de la intervenció social, i afirmar que la construcció d'algun fenomen com a problema social és producte de definicions col·lectives en àmbits socials concrets. En aquest sentit, rebutja la idea que un problema social és en la realitat, fora de les maneres en els quals diferents agents socials –institucions, coneixements, opinió pública, persones afectades, etc.– el defineixen.

Per aquesta mateixa raó, els mètodes de definició que utilitzen les perspectives d'intervenció social, vistos en els nuclis anteriors d'aquest mateix mòdul, no són reconeguts per aquesta perspectiva com a procediments d'acostament a la realitat "objectiva"; sinó com a maneres de definir/construir que involucren diferents agents en entramats de relacions de poder, interessos, aliances, desacords, etc.

Es qüestiona el caràcter privilegiat del coneixement científic com a forma d'accés a la "realitat", assumint que aquest és producte de certes xarxes de relacions en contextos socials i històrics determinats. El coneixement científic és entès com una pràctica social de definició i construcció de significats, tal com poden ser d'altres pràctiques socials on estem involucrats/as quotidianament.

El coneixement que avala processos i programes d'intervenció, segons aquesta perspectiva, gaudeix d'una **legitimitat** que està determinada pels àmbits institucionals des d'on emergeix i per aquesta raó són formes de definició que són difícilment qüestionables i que tenen efectes de veritat sobre els que hi estan influïts. En el cas que ens ocupa, tant equips interventors com persones intervingudes queden atrapats en les lògiques pròpies dels entramats de saber-poder de la intervenció social.

En qüestionar el coneixement científic, la perspectiva situada es considera una perspectiva crítica i, a més, proposa d'altres formes d'entendre les maneres en què es defineix el que, des de les perspectives dominants d'intervenció social, pot ser anomenat un "problema social".

En segon lloc, la perspectiva situada, en fer una crítica de les formes majoritàries de la intervenció social, qüestiona les formes de dominació que se'n poden desprendre. Les relacions asimètriques de poder que es poden generar entre institucions, equips d'intervenció i persones definides com a problemàtiques o

Vegeu també

Sobre la perspectiva situada podeu veure el nucli de coneixement "Perspectiva situada: anàlisi crítica de la intervenció social" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

Vegeu també

Podeu veure també el nucli de coneixement "La construcció social dels problemes socials: metodologies discursives per a entendre la construcció de cert fenomen com a problema" d'aquest mateix mòdul.

necessitats d'intervenció social, tenen efectes de **control social i governabilitat** sobre aquestes últimes. En aquest sentit, la perspectiva situada assumeix una forma de pràctica social –la crítica– que es defineix com a política en tant que qüestiona altres pràctiques socials que giren entorn d'eixos de dominació en societats històricament situades.

Aquest caràcter **polític** de la perspectiva situada també al·ludeix a la necessitat de reflexió i acció sobre formes de pensar alternatives als valors hegemònics de la societat actual i en aquest sentit, proposa formes d'actuació en aquesta direcció.

El concepte d'hegemonia és heretat de la perspectiva marxista de la societat. Al·ludeix als valors que es defineixen com a majoritaris o dominants en un context determinat. Atès que aquests no són naturals, sinó socialment construïts, poden canviar per mitjà de diferents pràctiques i discursos en contextos socials particulars.

La necessitat del consum, l'heterosexualitat, el patriarcat, la monogàmia, etc. són exemples de valors hegemònics de la societat actual en tant que funcionen com a normes que han de seguir les persones al llarg de la seva vida. Això fa que les persones que optin per maneres diferents de relacionar-se moltes vegades siguin qüestionades o discriminades a partir dels valors propis de les formes hegemòniques de relació.

És important qüestionar i actuar sobre fenòmens, formes de relació i institucions que es considerin, en moments i contextos específics, que reproduïxen relacions de dominació identificables. La manera de qüestionar aquestes pràctiques és per mitjà de processos articuladoris en què s'involucren diferents agents i en què es negocien i defineixen que unes situacions són dignes de transformació.

En aquest nucli de coneixement veurem les maneres en què la perspectiva situada entén les formes de producció de coneixement i com, a partir d'allí, es poden proposar definicions de què s'entén que és digne de transformació. Finalment, veurem quines implicacions pot tenir aquesta perspectiva per a pensar sobre les formes actuals d'intervenció social.

4.1. Coneixements situats

La perspectiva situada pren el concepte de *coneixements situats* de Donna Haraway per a qüestionar l'ús del coneixement científic com a saber privilegiat utilitzat per a la intervenció social. Els coneixements situats remetent a un sistema complex de pensament que ens permetrà reflexionar sobre els sistemes d'intervenció, com veurem a continuació.

El concepte de *coneixements situats* sorgeix enfront de la pregunta de *com i des d'on* es pot actuar políticament si totes les asseveracions que fem del món són productes contingents sociohistòricament situats. És a dir, com podem

Bibliografia

Haraway, D. (1995). Conocimientos situados: La cuestión científica en el feminismo y el privilegio de la perspectiva parcial. A *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*. Madrid: Cátedra, pp. 311-356.

investigar o intervenir si no hi ha realitat "externa" a què es pugui arribar a o a què puguem referir-nos fora de les tecnologies de representació que la produeixen.

L'autora que treballem en aquest apartat ve tant de les tradicions d'estudis de la ciència com de les del feminisme. En aquest sentit, fa una proposta que, qüestionant l'autoritat del coneixement científic, necessita donar resposta a la urgència d'acció que proposa el feminisme com a corrent acadèmic i política alhora. La necessitat de construir espais de contestació política és evident per a col·lectius que es reconeixen oprimits en la societat, la qual cosa permet la reflexió sobre l'acció política i el lloc des del qual aquesta es dur a terme.

Per a donar a conèixer aquesta preocupació, Haraway crea aquesta eina que obre possibilitats per a la reflexió i acció política. En les seves pròpies paraules:

Crec que el meu problema, el "nostre" problema, és com aconseguir *simultàniament* una versió de la contingència històrica radical per a totes les afirmacions del coneixement i els subjectes coneixedors, una pràctica crítica capaç de reconèixer les nostres pròpies 'tecnologies semiòtiques' per a aconseguir significats i un compromís amb sentit que aconsegueixi versions fidedignes d'un món "real", que pugui ser parcialment compartit i que sigui favorable als projectes globals de llibertat finita, d'abundància material adequada, de modest significat en el patiment i de felicitat limitada. (Haraway, 1995: 321).

Partint d'aquest projecte epistemològic i polític, Haraway critica tant l'objectivitat científica perquè s'autoproclama com a coneixement vàlid i legítimat sobre la "realitat", com les postures relativistes que, en proposar que no hi ha cap veritat absoluta, assumeixen que totes les posicions i construccions són potencialment vàlides; produint coneixement des d'un "no-lloc".

A diferència d'aquestes últimes, ella remet a la idea d'una **objectivitat encarnada**. És a dir, un coneixement generat des de posicions determinades pels "llocs" que ocupem en diferents espais socials. Aquestes posicions no remetent a alguna cosa natural que ens constitueix com a subjectes, alguna cosa que necessàriament està lligat amb el nostre cos, personalitat, etc.; sinó més aviat a les posicions, enteses com a producte, en què habitem.

Reflexió

Donna Haraway escriu sobre la possibilitat de construir móns que girin menys entorn d'eixos de dominació i no obstant això es refereix a termes com ara *llibertat finita, abundància material adequada, modest significat del patiment o felicitat limitada*.

Amb això vol expressar que és possible situar-se en una posició des de la qual poder criticar posicions representacionistes del coneixement i, al mateix temps, fer afirmacions sobre el món des de la localització i la parcialitat que proposa. Aquesta localització des de la qual és possible parlar és, per a ella, una construcció complexa i heretada.

La proposta dels coneixements situats, igual que no assumeix la possibilitat d'un coneixement de la "realitat" com a representació –com si aquesta fos allà fora i hi hagués la possibilitat de conèixer-la– tampoc no assumeix la possibilitat d'un canvi social en què s'arribi a la llibertat infinita o il·limitada. És, justament, perquè s'entén que els coneixements són situats, producte de les relacions que ens conformen com a subjecte, que no és tan fàcil criticar i canviar les idees, relacions, formes de fer que estan solidificades en els contextos socials en què habitem.

Ella proposa una posició de testimoni modest que, encara que busqui formes de lluita contra relacions de dominació sedimentades en el context social que ens embolcalla, no pot proveir de cap garantia d'èxit d'aquestes lluites; ja que no proposa una visió que pugui estar més enllà de les constriccions o veritats parcials en què ens movem.

Aquests llocs que ocupem en xarxes de relacions i contextos produeixen també certes **mirades** sobre el món. El gènere, la raça, l'origen nacional, per exemple, són eixos en els quals es construeixen "llocs", posicions de subjecte diferents des de les quals es veuen realitats distintes. L'objectivitat proposada per Haraway aposta per tenir en compte aquests encarnaments en les formes de conèixer.

El relativisme és una manera de no ser a cap lloc mentre es pretén igualment ser a tot arreu. La "igualtat" del posicionament és una negació de responsabilitat i de recerca crítica. El relativisme és el perfecte mirall bessó de la totalització en les ideologies de l'objectivitat. Ambdós neguen les apostes en la localització, en l'encarnament i en la perspectiva parcial, ambdós hi impedeixen veure bé... La conclusió és senzilla: solament la perspectiva parcial promet una visió objectiva. (Haraway, 1995: 329)

La proposta de coneixements situats assumeix que aquests són necessàriament parcials, ja que no podem, des de les nostres pròpies localitzacions, mirar-ho tot alhora. Implica que en comptes d'entendre que els significats flueixen en allò social i que es presenten en forma de discursos disponibles per a qui comparteixen significats socialment construïts –tal com ho entén el socioconstruccionisme–, habitem llocs des dels quals certes mirades són possibles i unes altres no.

La parcialitat de la mirada, com hem vist per la cita anterior, s'entén sobre la base de la idea d'un coneixement encarnat; és a dir, arrelat en les xarxes semiòticomaterials que ens constitueixen. En aquestes xarxes participen actors humans, no humans, tecnològics, híbrids, institucions, etc., en què els significats i les materialitats s'entremesclen en combinacions particulars d'agents i relacions.

Els coneixements situats són encarnaments (i visions) en què la posició des de la qual es "mira" defineix les possibilitats de lectura i acció. És a dir, permet posicionaments des dels quals només algunes veritats són possibles.

La localització limitada que proposa l'autora permet pensar en les maneres d'explicar les pròpies maneres de mirar i, per tant, de la responsabilitat de parlar des d'algun lloc –i no des d'un no-lloc com les postures realistes i relativistes. També implica un posicionament per al diàleg amb "allò altre", amb allò que és diferent.

Això ens remet a una altra idea també fonamental en aquesta autora, que és la de la necessitat de **connexió** amb altres posicions i altres mirades. Gràcies al fet que el coneixement és entès com una cosa pròpia de posicions particulars, es poden –i és necessari– establir connexions parcials amb d'altres agents.

L'alternativa al relativisme són els coneixements parcials, localitzables i crítics, que admeten la possibilitat de connexions anomenades *solidaritat* en la política i *converses compartides* en l'epistemologia. (Haraway, 1995: 329)

Connexions perquè hi ha llenguatges i experiències compartides i parcials, perquè totes les posicions difereixen entre si i no es connecten a partir de la seva identitat sinó de la tensió entre semblança i diferència entre elles. L'única cosa prohibida, diu Haraway, és el truc diví; és a dir, tenir la paraula de Déu o el coneixement homologador i universal.

Quan Haraway (1995) parla del "truc diví", fa referència a la idea que el coneixement científic s'autoproclama un coneixement homologador i inqüestionable. Fa, per tant, la metàfora amb "la paraula de Déu", aquella que es legitima com a llei i que té efectes de veritat sobre les persones. En aquest sentit, la seva proposta incideix sobre aquest coneixement, intentant llevar-li la seva transcendència i denunciant-ne els efectes de dominació.

La idea de les connexions parcials és important perquè és a partir d'aquestes que es poden articular les relacions entre posicions diverses; amb la qual cosa es construeixen/modifiquen coneixements que al seu torn també s'entendrà que es localitzen en xarxes materials i semiòtiques.

Ara bé, a partir del concepte de *coneixements situats*, és impossible pensar en formes de conèixer que representin la realitat fora de les tecnologies de representació en què ens movem. En aquest sistema de pensament no hi ha cabuda per a una idea de coneixement privilegiat per a poder definir/construir un problema social, ja que cada posició de subjecte assumeix una perspectiva parcial. Per tant, no hi ha actors socials que puguin comprendre "millor" la realitat que uns altres; només hi ha cabuda per a la diferència, que és el que possibilita la connexió.

Activitat

A partir de les aportacions dels conceptes treballats fins ara, en quin sentit la proposta dels coneixements situats pot qüestionar les perspectives treballades en els nuclis de coneixement anteriors?

4.2. Definició d'allò digne de transformació

Ara bé, com hem dit, la perspectiva situada pren les aportacions dels conceptes treballats per a reflexionar sobre la intervenció social. Específicament, utilitza la noció de *coneixements situats* per a qüestionar el mateix concepte de *problema social* i, a més, la idea que hi ha maneres de conèixer què és o on hi ha un "problema social".

En el pla **epistemològic**, la perspectiva situada s'allunya de les visions representacionistes del coneixement, negant la possibilitat d'una mirada objectiva sobre els problemes socials; qüestionant, així, el concepte mateix de *problemes socials*.

Proposa que les pràctiques i significats en què ens movem estan en constants processos de definició i redefinició i, per tant, que és possible tant qüestionar allò que és vist com a dominant en un context determinat –procés de descon-

trucció o descentrament de significats i pràctiques– com fer fixacions parcials; és a dir, establir veritats temporals, amb la finalitat d'emprendre processos de reflexió i acció social.

El fet que s'entenguin les fixacions com a parcials i temporals al·ludeix a la idea que cap significat (o pràctica) està relacionat necessàriament i essencialment amb un altre i, per tant, que aquests significats només es poden definir com veritats temporals; ja que no al·ludeixen a alguna cosa real que es defineix de manera fixa i per a sempre.

Des d'aquestes perspectives és possible qüestionar nocions com, per exemple, l'instint maternal –cosa pràcticament inqüestionada en la nostra societat–, ja que aquesta noció al·ludiria a una relació necessària entre una mare i el seu infant, assumint que tota mare haurà de posseir/sentir aquest instint. L'instint maternal seria entès com una manera en què s'ha fixat la relació entre mare i fill que està fortament solidificada en els contextos en què ens movem i que és producte de fixacions semioticomaterials específiques d'aquests contextos.

Encara que assumeix, amb el socioconstruccionisme, que les maneres en què es poden definir aquests significats i aquestes pràctiques són producte de construccions col·lectives, no assumeix totalment una perspectiva construccionista, ja que en conceptualitzar com es construeixen els significats, incorpora la importància de la mirada produïda des de llocs específics; entesos aquests també com a productes heretats i complexos.

Com hem dit abans, la noció de coneixements situats proposa que des de diferents llocs no es veu el mateix i insisteix en l'encarnació de la mirada; cosa que, al seu torn, permet i fa necessàries les connexions parcials amb altres agents humans i no humans.

En el pla **polític**, la perspectiva situada hereta de la noció de coneixements situats la idea de la necessitat d'acció (o millor dit la impossibilitat de pensar en la no-acció). L'acció proposada des d'aquesta perspectiva s'entén com les diferents formes de política en què és possible, d'una banda, qüestionar sentits i pràctiques i, d'una altra, fer afirmacions situades per a definir i actuar sobre situacions que es considera, en certs contextos, que reproduïxen relacions de dominació.

Sorgeix, ara, la pregunta de com podem establir criteris per a definir, en espais d'acció col·lectiva o d'intervenció social, certs fenòmens com a dignes de transformació a partir d'aquestes premisses.

Sota aquesta perspectiva, la decisió d'aquelles **condicions dignes de transformació** es dona per mitjà de processos col·lectius en què es defineixen i redefeixen sentits i pràctiques en connexions parcials entre diferents agents. Aquestes són fixacions temporals i sempre inestables de significats, ja que no remetent a una veritat última, fora d'aquests processos de definició col·lectiva a què es pugui acudir per a decidir la veritat d'una o altra construcció.

En l'articulació de les diferents posicions (coneixements situats) es defineix allò que, en cert context, pot al·ludir a condicions dignes de transformació.

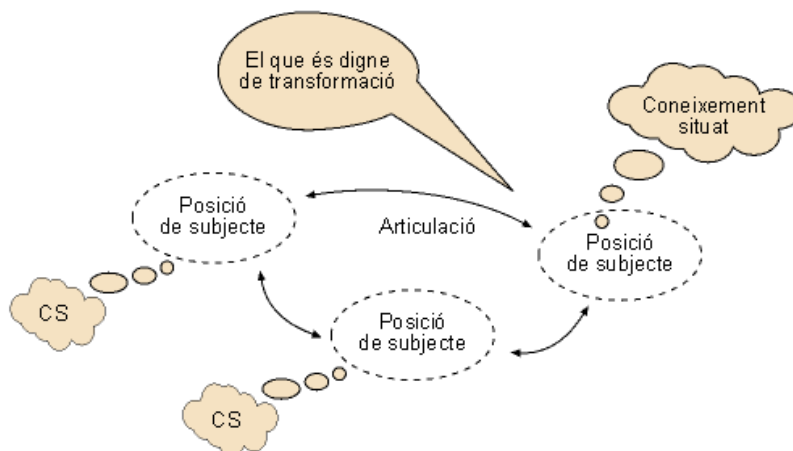
La validesa d'aquest tipus de definició/coneixement està determinada perquè és produïda per l'articulació de mirades que provenen des de diferents posicionaments –localització de la mirada, objectivitat encarnada– i, a més, per la responsabilitat que es desprèn d'aquesta localització; és a dir, la possibilitat d'explicar la postura que es pren enfront dels fenòmens que ens envolten.

Les connexions parcials a què ens referim des d'una perspectiva situada de la intervenció social construeixen espais socials i polítics relativament unificats, que adquireixen el seu significat en contextos i relacions específiques. Aquests espais estan construïts per jocs de poder, asimetries, negociacions, interessos, aliances, afinitats, compromisos, etc. en certs contextos històrics i culturals que possibiliten i, alhora, limiten els discursos i pràctiques de definició.

En el cas de la intervenció social, una perspectiva situada proposa que la definició de "les condicions dignes de transformació" es faci a partir de les connexions parcials entre diferents posicions de subjecte. Això inclou els que es defineixen com a interventors/es o persones afectades, grups, associacions i organitzacions preocupades per la temàtica que s'ha de tractar, institucions, etc.

En l'espai social en què aquestes articulacions són possibles, es negocien les visions del que pot ser entès, des de diferents postures (coneixements situats), com a problemàtic.

Esquema

Des d'una perspectiva situada, diverses posicions de subjecte –enteses com productes materials i semiòticament situats– s'articulen a partir dels diferents coneixements situats per a negociar allò que, en un context determinat, es pot considerar digne de ser transformat.

Implicacions per a processos d'intervenció social

De la perspectiva situada que hem treballat fins ara, es poden desprendre diverses implicacions en pensar les formes d'intervenció social majoritàries.

- Se sosté que la realitat i el seu coneixement són contingents a cada posició de subjecte. Per tant, no hi ha una realitat última que s'hagi de representar o una posició privilegiada des de la qual es pugui definir actors, problemes i accions.
- S'erosiona, així, la possibilitat de pensar un punt de vista privilegiat des del qual sigui possible assenyalar quins són els problemes socials que certs agents pateixen –tal com ho proposen les perspectives funcionalistas– o denunciar el caràcter ideològic d'una o altra perspectiva –tal com assumeixen les perspectives participatives.
- Partint d'aquestes premisses, es fa necessari (en el sentit que no està donat per endavant) responsabilitzar-se per les formes de veure la realitat social, ja que es considera que aquesta no es pot representar. Les posicions involucrades s'han de fer càrrec de les versions de la realitat que posen en joc atès que són conceptualitzades com a parcials.
- Ofereix la possibilitat d'expressar "visions" parcials i encarnades sobre els fenòmens que s'han de tractar en contextos concrets d'intervenció des de llocs materials i semiòtics contingents i específics.
- Des de la seva posició en la xarxa d'articulacions, el professional s'involucra en l'articulació (producte de la connexió de múltiples posicions de subjecte i els seus coneixements situats). En aquest sentit, la tasca de qui té la posició d' *agent extern/a*, en lloc de proveir la solució a problemes estudiats o promoure la conscienciació des d'una posició de coneixement privilegiada, és incorporar-se com a agent en les xarxes d'articulacions que emergeixen en contextos específics.
- En assumir que cada agent, incloent-hi l'equip professional, té un coneixement parcial, s'emfatitza en la recerca de punts d'acord i de compromís més que en la revelació o la conscienciació.
- El que és definit com a problemàtic involucra el procés d'articulació i de donar significat a "les condicions dignes de transformació".

- És possible la construcció d'espais socials i polítics que responguin a les demandes de les diferents posicions de subjecte que participen en l'articulació.

L'aportació principal de la perspectiva situada que hem treballat, en qüestionar les maneres de conèixer pròpies de les formes d'intervenció social, és que dóna eines de reflexió entorn de què fem com a interventors socials, quan emprendem un procés d'intervenció.

En aquest sentit, la reflexió crítica de les maneres en què definim i actuem sobre els problemes socials, permet avançar cap a formes d'abordatges menys basades en relacions de dominació pròpies de la relació interventor/a-intervingut/da i plantejar processos d'acció social on es puguin fer accions de transformació social acceptant la pròpia limitació de la mirada i optant per connexions parcials responsables amb diferents agents involucrats en contextos socials específics.

Per aquesta raó, s'ha dit que aquesta perspectiva no presenta un model d'intervenció tancat que doni guies sobre com actuar en situacions d'intervenció social; sinó que intenta qüestionar les maneres en què aquesta pràctica social es dur a terme habitualment.

Resum

La perspectiva situada qüestiona les pràctiques de definició de problemes socials que fan les formes majoritàries d'intervenció social.

La noció de *coneixements situats* al·ludeix a visions encarnades en què la posició des de la qual es mira defineix les possibilitats de lectura. La localització del coneixement permet les connexions parcials.

En processos d'articulació de diversitat de posicions de subjecte i coneixements situats es defineix què és allò que és digne de transformació en contextos concrets d'intervenció social.

S'al·ludeix a la necessitat d'articulació de l'equip interventor per a buscar punts d'acord amb altres posicions de subjecte, erosionant la idea d'un punt de vista privilegiat des d'on actuar.

5. Constitució d'actors i redefinició de significats

En aquest nucli de coneixement analitzarem, en primer lloc, com es defineixen i redefeixen determinats "problemes socials" per mitjà de l'acció col·lectiva, i en segon lloc, com per mitjà d'aquesta es consideren "problemes" certes situacions i fenòmens que fins el moment no se'ls jutjava així.

En el nucli de coneixement del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials" dedicat a l'acció col·lectiva, hem destacat que conceptes i processos com el "descontentament", la "possibilitat i desitjabilitat del canvi" i "agents col·lectius", ens permeten comprendre l'acció col·lectiva com un conjunt de processos complexos en el qual múltiples factors com el context on sorgeix o els recursos dels quals disposa un grup d'interès en cert moment, tenen influència en les maneres en què es defineixen certs agents de canvi social i les condicions que es consideren com a dignes de transformació. L'acció col·lectiva no és la resposta automàtica o espontània enfront de situacions de descontentament sinó que es tracta de relacions socials en les quals

els individus interactuen, s'influencien recíprocament i renegocien constantment entre les diferents perspectives per a definir-se com a actor col·lectiu i per a delimitar l'àmbit de la seva acció. (Melucci, 1994)

Aquest **procés** de construcció de l'acció col·lectiva, les maneres en què es constitueixen els agents de transformació social, es converteix en un dels fenòmens clau que s'haurien de considerar.

Les posicions de subjecte que es construeixen per l'acció col·lectiva donaran el sentit d'aquesta acció, ja que és des d'allí que es perceben les situacions d'una determinada manera, s'avaluen o no com a dignes de ser transformades, es decideix com orientar l'acció i se'n sospenen les oportunitats i els obstacles

Aquestes posicions no s'han de considerar tancades i acabades, sinó conformades per "múltiples pertinences". Són posicions que es conformen en l'acció col·lectiva mateixa per mitjà de les diferents articulacions possibles –i desitjables– en contextos socials determinats. Així, s'entén que aquestes posicions estan obertes a negociació, són produïdes en aquestes interaccions, i definides i redefinides precàriament i contingentment en diferents moments (Mouffe, 1998).

Vegeu també

Podeu veure en concret el nucli de coneixement "Acció col·lectiva i 'problemes socials'" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

Tenint presents aquests processos generals que possibiliten la generació de moviments i accions col·lectives, a continuació ens centrarem en dos casos diferents de grups d'interès que s'han erigit en agents d'acció col·lectiva per a denunciar unes situacions determinades.

En primer lloc, treballarem els moviments de resistència global, que han elevat a la categoria de "problema social" el que semblava que es considerava tan sol l'evolució natural i lògica d'un sistema social acceptat i, per tant, lluny de ser problemàtic: la globalització neoliberal o mundialització de l'economia capitalista.

El segon cas que analitzarem és el del col·lectiu d'usuaris de drogues, que entre d'altres coses proposa una redefinició radical del que s'ha de considerar "problemàtic" en relació amb el consum d'unes "drogues" determinades.

L'elecció d'aquests casos respon a la intenció d'il·lustrar dos agents col·lectius que siguin radicalment diferents, tant en la seva composició i les seves característiques com en les seves formes d'actuació.

En ambdós casos prendrem en compte tant el punt de vista dels mateixos agents de l'acció col·lectiva –per mitjà dels seus textos i dels seus protagonistes, des de la seva pròpia situació i idiosincràsia– com alguns textos d'autors/es que analitzen aquestes iniciatives d'acció.

Vegem, doncs, aquests casos d'actors socials nous que emergeixen per mitjà de la producció d'una constel·lació de significats i identitats compartides (Melucci, 1989) i que són capaços de resignificar determinats "problemes socials" i actuar per a la seva transformació.

5.1. Moviments de resistència global

En aquest apartat veurem un exemple d'acció col·lectiva que ha estat etiquetat *moviment antiglobalització*, i que els mateixos protagonistes prefereixen denominar-lo *moviments de resistència global* o *moviment contra la globalització empresarial*, ja que defineixen millor la seva naturalesa i comeses. Al llarg d'aquesta descripció analitzarem com arriba a proclamar-se com a actor col·lectiu, les característiques de la seva configuració i la seva lògica d'acció.

El context de sorgiment

Per a perfilar l'escenari en què sorgeixen els recents moviments de resistència global, és necessari tenir en compte, d'una banda, la dimensió simbòlica, "l'ofensiva cultural neoliberal", que tendeix a legitimar a escala planetària el capitalisme mundialitzat amb la construcció i difusió d'interpretacions, significats, models i estils de vida d'acord amb la seva pròpia lògica.

Penseu en icones i models que serveixen de substrat ideològic (i visual) a la ideologia del mercat, com per exemple l'intent d'universalització de la figura del jove reeixit, consumista, hedonista i individualista:

La figura del *yuppie* es va entronitzar com el prototip universal de "home nou" que el capitalisme postulava per a ser emulat *urbi et orbi*. [...] El *yuppie*, model de jove reeixit forjat a l'emparedat de les transaccions financeres de Wall Street, condensava les "bondats" d'un estil de vida basat en la consecució de valors liberals: el consum i la competència. El *yuppie* es va transformar en el nou portaestendard d'un *american way of life* reactualitzat. (Seoane i Taddei, 2002: 146).

A part d'aquesta dimensió simbòlica, és necessari atendre, al seu torn, als contextos socioestructurals en què es localitza el sorgiment d'aquestes iniciatives d'acció col·lectiva:

El terrible impacte social de les transformacions estructurals vehiculitzades per les polítiques neoliberals, no obstant això, comença a sacsejar la "pau social". (Seoane i Taddei, 2002: 149).

I és en aquest context, des dels intersticis de l'estructura social, d'on sorgeix el moviment de resistència global, desafiant les interpretacions dominants i rebatent les "optimistes" visions del pensament neoliberal.

Configuració i característiques dels moviments de resistència global

Centrant-nos en les característiques del mateix moviment, els moviments de resistència global es poden caracteritzar com una suma de xarxes autònomes i interconnectades que uneixen diferents grups d'afinitat al voltant d'una causa comuna.

Organitzacions de diferents àmbits (col·lectius de dones, ONG de desenvolupament, okupes, partits d'esquerres, sindicats, reformistes, anarquistes, estudiants, indígenes, camperols, ecologistes, defensors dels drets humans, etc.) s'han **articulat** per a convergir en un moviment comú: la lluita anticapitalista global.

Aquesta articulació s'ha constituït mitjançant relacions contingents i no pre-determinades entre les diferents posicions de subjecte que s'han vinculat entre si per a conformar-se antagoniques a d'altres grups i significats presents en la societat.

Els termes amb què el mateix moviment es defineix ajuden a entendre'n les concepcions que sobre la seva constitució i naturalesa aquí volem ressaltar: conceptes com el de "moviment de moviments", o imatges com les de "cos que s'espavila per a sobreviure i créixer sense la necessitat d'un cap", o "núvol de mosquits", o "teranyina/web/Internet" (suma de moltes xarxes autònomes, descentralitzades, però interconnectades) (Klein, 2002), són metàfores que ens ajuden a apreciar millor les característiques del moviment de resistència global tal com el definim.

En analitzar el moviment de resistència global, veiem que no hi ha un únic "subjecte històric" que lideri la transformació social, sinó més aviat un "bloc històric"; és a dir, múltiples i fragmentades "posicions de subjecte" des de les quals s'actua coordinadament. Diferents agents socials s'articulen en intervencions específiques, cadascun des de la seva posició (sense que per això s'hagin d'assimilar en una estructura que els transcendeix). És com una "guerra de mosquits", sense direcció central ni estructura de comandament, amb múltiples caps, impossible de decapitar. (Klein, 2002).

Protestes com les de Seattle, Washington i Barcelona potser van semblar caòtiques perquè no són l'expressió d'un sol moviment, sinó la convergència de molts de petits, descentralitzats, cadascun amb les seves respectives orientacions, identitats, relacions, probabilitats de poder, etc. Però articulats entre si, enfront de la globalització del capital i els seus efectes.

Tots aquests moviments petits i especialitzats formen clarament part d'una causa comuna: tots perceben que els diversos problemes a què s'enfronten són conseqüència de la liberalització global, un procés que concentra el poder i la riquesa cada vegada en menys mans. [...] Entre la majoria d'aquests micromoviments sorgeix el consens que és imprescindible crear poder democràtic de base [...] per a contrarestar el poder de les empreses multinacionals. (Klein, 2002: 170).

Es constitueix un agent de canvi social que es caracteritza per la seva heterogeneïtat interna: compartint, d'una banda, una causa comuna –la crítica al model actual de globalització capitalista– i, d'altra, mantenint les diferents especificitats de les lluites que s'articulen al voltant d'aquesta causa comuna.

Els seus objectius

Així, el moviment de resistència global sorgeix per a desafiar les interpretacions dominants sobre la realitat promogudes des de múltiples institucions des de les quals es legitima el capitalisme mundialitzat. No en va, aquest sistema es presenta com si fos un estadi de l'evolució "natural" en les nostres societats, eliminant així la possibilitat mateixa de transformar-lo a causa de la idea de "destinació ineludible". Des de les institucions i valors dominants se sosté la idea que el canvi pot ser desitjable, però no possible, perquè el desenvolupament natural de les coses ha desembocat en el nou ordre mundial, amb independència que ens agradi o no.

Reflexió

La globalització fa referència als processos econòmics, socials, polítics, culturals, etc. que caracteritzen el món d'avui, processos deguts en gran part a innovacions de gran abast en el camp de les tecnologies de la intel·ligència, el tractament digital/electrònic de la informació, l'impacte social de les quals fa intuir ja un nou tipus de societat (Ibáñez, 2001).

El moviment de resistència global no considera que la globalització sigui "el problema". Al contrari, aquest moviment no és sinó un nou tipus d'acció col·lectiva que precisament es fa possible gràcies a la globalització, que neix de les noves possibilitats d'organització i

d'acció que aquesta permet. (Per a una anàlisi més detallada del nou context d' "oportunitats polítiques" que s'obre amb la globalització, es pot consultar Beck, 1998: 45-65).

Bibliografia

Beck, U. (1998). *¿Qué es la globalización? Falacias del globalismo, respuestas a la globalización*. Barcelona: Paidós

Per tant, el que qüestiona el moviment de resistència global no és la "globalització" per si mateixa. No pretén detenir el procés de globalització. El que es qüestiona i sobre el que es pretén intervenir és sobre els efectes de dominació i explotació de les polítiques neoliberals i de la globalització del capital: la concentració radical de poder en mans de les corporacions multinacionals i de les "institucions del poder mundial" (Organització Mundial del Comerç, Banc Mundial, Fons Monetari Internacional, entre unes altres), la precarització del treball, la privatització i mercantilització de serveis públics, el debilitament dels drets socials, les noves formes d'exclusió, la destrucció de cultures i del medi ambient en el nom del creixement i el guany, la promoció de conflictes armats en el mateix nom i un llarg etcètera de processos basats en un model de creixement econòmic que no té en compte les formes de patiment i destrucció que produeix.

Enfront d'aquests efectes de la globalització del capital, el moviment de resistència global aspira a oferir una altra globalització distinta de l'actual.

Una globalització basada en valors que promulguin els drets i llibertats fonamentals de les persones i dels pobles enfront de la creixent mercantilització de tot l'existent (Pastor, 2002: 70).

Es reivindica poder criticar el sistema, mostrar les formes d'injustícies que aquest sistema neoliberal oculta, radicalitzar la democràcia, promoure la ciutadania activa i participativa. Una tasca principalment de resignificació de l'estat de coses presents.

A l@s inmigrantes, a l@s trabajador@s precarias, a las amas de casa, a las prostitutas, a l@s jóvenes en paro, a l@s indi@s en Chiapas, a l@s campesinas en Brasil... se les arranca el rostro, se les roba su propia existencia... por eso nos hemos dotado de un instrumento para proclamar esta invisibilidad y tratar de romperla: los monos blancos afirman y señalan que "mediante la desobediencia civil organizada (queremos) enseñar todos esos rostros que trataron de borrar" (Movimiento de Resistencia Global & Invisibles, 2001, citat a Feixa, Saura, Costa (eds.), 2002: 155).

Es protesta i es busca qüestionar les formes de vida que s'imposen mitjançant els valors dominants i proposar formes de vida alternatives que puguin combatre les relacions d'explotació i exclusió produïdes mitjançant aquests valors.

Enfront dels discursos i institucions hegemòniques que pretenen legitimar el capitalisme mundialitzat, i que ho presenten com una cosa "natural", bondadosa i ineludible, apareix com a alternativa una globalització "contrahegemò-

nica" que defineix com a "problema social" el que fins el moment era "natural", i que lluny de pensar que no hi ha possibilitats reals de canvi, proclama que "un altre món és possible".

Vegeu també

En el nucli de coneixement "Acció col·lectiva per a la transformació" del mòdul "Què fem davant d'un problema social?", veurem diferents accions que es fan des del moviment de resistència global que sorgeixen amb l'objectiu de transformar significats i pràctiques en el marc del que és entès pels protagonistes d'aquest moviment com a digne de transformació.

5.2. Els moviments d'usuaris de drogues i els grups afins

A continuació considerarem un tipus diferent de grup d'interès que s'ha proclamat subjecte d'acció col·lectiva per a denunciar determinades situacions i actuar per a transformar-les.

Es tracta dels moviments d'usuaris de drogues, en concret d'usuaris de drogues il·legals, com l'heroïna o cocaïna principalment consumides per via parenteral (intramuscular o intravenosa). Aquest fenomen, el del consum de drogues, ha estat construït "problemàtic" des de l'ordre social establert (en un sentit que ara s'especificarà) i s'ha constituït un imaginari social amb efectes estigmatitzants cap a aquelles persones que les consumeixen.

Reflexió

Penseu un moment en quines són les imatges, opinions i valors majoritaris de la societat en relació amb el consum de substàncies considerades il·legals i en quin sentit estigmatitzen les persones que en consumeixen.

Compareu aquestes imatges amb les que majoritàriament es té de persones que consumeixen d'altre tipus de substàncies que es consideren socialment legítimes –i a més el seu consum està establert dintre de la legalitat– com per exemple l'alcohol o el tabac.

Els valors associats a ambdós tipus de consum són bastant diferents. En el primer cas, el consum és vist com una cosa patològica i en el segon, com una cosa que, encara que es consideri nociva per a la salut, és normal.

Les intervencions relacionades amb ambdós col·lectius són totalment diferents ja, que són influenciades pels significats associats a ambdós tipus de consum.

Abans de discutir les particularitats dels moviments d'usuaris de drogues i de la seva constitució com a actors que redefeixen el "problema social del consum de drogues" –i per tant també el sentit que ha de prendre la intervenció–, es fa imprescindible esbossar a grans trets l'escenari o el context històric general en què sorgeixen i les definicions hegemòniques sobre el "problema del consum de drogues" a què s'oposen.

Context

Així, a *grosso modo*, es pot dir que la persona que consumeix drogues (generalment il·legals) ha estat objecte de múltiples definicions i la seva imatge canvia d'acord amb el desenvolupament de la tendència classificadora del moment: la seva imatge respon, principalment, a la d'una persona malalta (fins i tot un malalt mental) i a la d'un delinqüent.

Això s'entén si analitzem els distints models per mitjà dels quals s'ha desenvolupat la construcció social del "problema droga" des del discurs hegemònic. Des de la intervenció social. D'una banda

Som davant el model *penal*, basat en un paradigma de tipus jurídic–repressiu en què tot el relacionat amb el que s'ha definit prèviament, per mitjà de les lleis i els seus reglaments, com "la droga", es tracta sota el prisma d'un delicte, el que produeix, entre altres coses, la criminalització i l'estigmatització dels seus usuaris, la creació d'un mercat negre cada vegada més potent... i, en fi, un poderós sistema de control social... basat en la figura del "drogoaddicte" com a boc expiatori. (Romaní, 1999: 62).

D'altra banda, i com el mateix autor mostra, aquest model conviu i es completa amb *el model mèdic*, des del qual el "drogoaddicte" ja no es considera tant un delinqüent com un malalt. A més, aquesta perspectiva mèdica es va donar en el marc repressiu producte del model penal, el que pot significar per a l'usuari de drogues una doble trajectòria institucional i un doble etiquetament (policíac i mèdic), amb tots els problemes que això pot comportar (Romaní, 1999: 64).

L'articulació, alternança i complementarietat que hi ha entre aquests dos models permet explicar el desenvolupament que ha seguit el "problema de la droga" a l'Estat espanyol i les diferents imatges construïdes al voltant dels que consumeixen drogues en el mateix context.

Així, a l'Estat espanyol, primerament –a la darrerria de la dècada dels seixanta– s'entén que el consumidor o la consumidora és un enemic polític (Marquez, 1994), un agent contestatari i agitador que utilitza les drogues per a rebutjar la ideologia majoritària (el règim franquista). La resposta davant tal acte serà purament repressiva (la presó) i es perseguiran els "drogoaddictes" per delinqüents.

Posteriorment, després de diferents canvis socioeconòmics, urbanístics i culturals, les drogues (en concret l'heroïna) passaran a ser un punt d'identificació de les zones marginals. S'identificarà el drogoaddicte com "el jove marginal de barri perifèric" (Marquez, 1994). Ja no solament restarà a la presó, sinó que podrà accedir a l'hospital penitenciari o psiquiàtric com a sistema de control.

A la fi dels vuitanta, i ja amb una identificació total del "problema de la droga" amb l'heroïna, la imatge del *ionqui* s'insereix en l'imaginari social. S'entén que el ionqui és el portador de la "malaltia" i al mateix temps delinqueix per a cobrir les seves despeses, independentment de la classe social d'on vingui (Marquez, 1994). En aquest període la resposta al sistema mèdic i judicial passa per una visió més assistencialista, tractant el ionqui més com una víctima

que com una persona (és en aquest moment, per exemple, quan apareixen les comunitats terapèutiques o granges com a alternativa a les solucions del moment).

El fenomen del consum de drogues ha estat definit i redefinit mitjançant institucions legals, mèdiques i d'intervenció social. Aquestes definicions han produït efectes en les imatges socials dominants sobre les persones consumidores.

Sorgiment i característiques del moviment

El context general esbossat és el marc en què s'inscriu el sorgiment dels moviments d'usuaris de drogues.

Totes les persones que som o hem estat usuàries de drogues demanem a la societat i a tots els seus estaments el DRET a ser tractats com a PERSONES i no com a delinqüents o empestats als quals s'ha de separar de la resta de la comunitat.

Les actituds creixents de discriminació i exclusió social de molts ciutadans no fa més que empobrir-nos com a societat que pretén ser solidària i justa, i a més ens fa més difícil als consumidors de drogues plantar cara als problemes que se'n deriven del consum.

Afrontem el problema de les drogues com el que és: un PROBLEMA SANITARI I SOCIAL, amb solucions sanitàries i socials.

Davant la realitat que la droga ha existit, existeix i existirà sempre, hem d'intentar canviar les polítiques repressores i criminalitzadores que fins el dia d'avui només han aconseguit augmentar tant l'oferta com la demanda de drogues (més drogues de disseny en població cada vegada més jove, més cocaïna, heroïna més pura, i també la presència d'unes altres que es creien en desús: LSD i d'altres), i s'ha de veure, també, que han augmentat, desproporcionadament, els riscos associats al consum de drogues (VIH/sida, hepatitis, tuberculosi, sobredosi, malalties de transmissió sexual i greus trastorns mentals), que fan que el problema, en lloc de remetre, vagi en augment.

...Davant aquests fets que generen totes aquestes conseqüències, ens hem de replantejar de nou, entre tots, el problema i les solucions i proposar l'adopció de polítiques més realistes i efectives. (Manifest de la I Jornada de Reivindicació dels Drets Humans de les Persones amb Problemes de Drogues del 18 d'octubre de 1998. Espanya)

L'organització de grups d'usuaris de drogues és un fenomen recent que té el seu inici en alguns països d'Europa en la dècada dels vuitanta i que comença a consolidar-se a la dècada dels noranta, encara que en alguns països estigui en ple procés de construcció.

Si bé és cert que anteriorment s'havien creat organitzacions centrades en el consum de derivats del cànnabis i en els drets dels consumidors i les consumidores d'aquesta substància, l'existència d'organitzacions d'usuaris de drogues il·legals distintes del cànnabis, com l'heroïna o la cocaïna –principalment consumides per via parenteral (intramuscular o intravenosa)– pràcticament eren inexistents.

Aquesta última situació, és a dir l'ús de substàncies per via parenteral, és un fet clau per a entendre l'emergència del moviment d'usuaris. L'emergència i creixement de les organitzacions d'usuaris de drogues en diversos països dels ano-

menats *desenvolupats* va ocórrer en gran mesura com a resposta a l'epidèmia del VIH i a la necessitat de minimitzar aquesta possible complicació associada a l'ús de drogues. Diem "en gran mesura", ja que, com hem vist anteriorment, la configuració de l'escenari en el qual i davant del qual emergeix el moviment d'usuaris és de més complexitat.

No obstant això, l'epidèmia del VIH és un component clau, ja que encara que es creia i esperava que el VIH/sida donaria lloc a un ressorgiment dels valors conservadors en les nostres societats –amb fins i tot més èmfasi en la castedat, l'heterosexualitat i la manca de consum de drogues–, de manera sorprenent el VIH/sida va ser un catalitzador de canvi social de llarg abast que, entre altres aspectes, va significar la reivindicació de la diferència i la lluita per la tolerància cap a les anomenades *minories sexuals* i cap a l'ús de drogues.

Abans d'aprofundir en les complexes implicacions teoricopràctiques associades a la seva acció, tant en el camp de la salut pública en general com en el camp de les drogodependències en particular, ens hem de preguntar: Hi ha una comunitat d'usuaris?, és pertinent pensar-hi des d'aquestes coordenades?

Més enllà de pretendre donar respostes definitives a aquests interrogants, resulta indispensable tenir present que la prohibició de les drogues ha repercutit en la creació d'una categoria, constituïda per la comunitat de persones que les consumeixen, en la mesura que tant la legislació i sanció com la intervenció social desenvolupada, han contribuït significativament en aquests processos de definició i categorització.

En aquest context estructural es podria afirmar que els usuaris comparteixen un conjunt d'interessos que han estat obstaculitzats per la societat, com per exemple un accés legal i normalitzat a les drogues, preus més baixos de les substàncies, i fins i tot més bon accés als sistemes de tractaments o la necessitat de la seva transformació. D'aquesta manera desenvoluparien interessos comuns relacionats amb el canvi de les estructures socials que reforcen i impulsen els usuaris a convertir-s'hi.

També és cert que les agrupacions d'usuaris es defineixen com una associació de persones voluntàries que, pertanyents a la mateixa categoria social, es reuneixen amb l'objectiu de donar-se ajuda mútua i de cooperar per a fer tasques específiques (com ara: superar un dèficit o resoldre un problema social al qual el grup està confrontat en el seu conjunt), parteixen d'una realitat en la qual les institucions i mecanismes socials existents no donen, o no poden donar, una resposta satisfactòria a les necessitats de la classificació social a què pertany el grup. Sorgeix aleshores la necessitat d'autoorganitzar-se.

Des d'aquesta autoorganització s'intenta promoure un conjunt de significats que permeti que els membres de l'associació adquireixin una identitat nova, al mateix temps que aquests es constitueixen en tribuna d'informació sobre problemes que pertocuen al grup o produeixen mecanismes correctors de falsos estereotips amb vista a l'opinió pública.

En conseqüència emergeix el posicionament següent: els i les drogodependents tenen els recursos i les capacitats necessàries per a trobar respostes adequades, per i per a ells/es, als problemes als quals s'enfronten.

Així veiem com des d'una posició de subjecte definida a partir de l'articulació de diversos factors, com són el marc legal, la patologització de la conducta de consum, la classificació de les persones com a usuàries de drogues i el rebuig de les definicions i intervencions que es fan amb aquest col·lectiu, es crea un agent social que busca resignificar les pràctiques de consum i les maneres com les entenen les institucions involucrades.

En aquest sentit, els moviments d'usuaris de drogues han creat un espai per a legitimar-se com a interlocutors en l'entramat d'institucions, grups i persones en què es conformen les definicions de com s'entenen aquestes persones i quines accions han de prendre en relació amb les seves pràctiques de consum.

Resum

Els moviments de resistència global no són l'expressió d'un sol moviment, sinó que combinen una lluita comuna enfront de la globalització capitalista i, al mateix temps, mantenen l'especificitat de multiplicitat de lluites

Davant un context social caracteritzat per polítiques repressores i criminalitzadores, sorgeixen els moviments d'usuaris de drogues per a redefinir tant el fenomen del consum com les solucions possibles enfront d'aquest.

Vegeu també

En el pròxim nucli de coneixement dedicat a l'acció col·lectiva estudiarem quines accions es fan des d'aquests col·lectius cap a la transformació d'aquestes definicions i pràctiques.